

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.

« ____ » _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 20__ р.

ТУРИСТИЧНА ПОДОРОЖ ЯК ЗАСІБ ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ КРАЄЗНАВЧИМ ПРОСТОРОМ
ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗДОм-22
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Дмитренко Марини Михайлівни

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Бадіца М.В.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА ПІД ЧАС РОБОТИ З СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1. Туристичне краєзнавство як психолого-педагогічна проблема.....	7
1.2. Основи дитячого туризму та краєзнавства Дніпропетровщини.....	16
1.3. Особливості організації туристично-краєзнавчої роботи в закладі дошкільної освіти.....	23
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ПОДОРОЖІ ЯК ЗАСОБУ ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ КРАЄЗНАВЧИМ ПРОСТОРОМ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ.....	37
2.1. Організаційно-педагогічні умови та принципи проведення туристично- краєзнавчої роботи зі старшими дошкільникам.....	37
2.2. Технологія туристичної подорожі як ефективний засіб ознайомлення дітей передшкільного віку з краєзнавчим простором Дніпропетровщини.....	43
2.3. Методичні розробки туристичних подорожей.....	54
Висновки до другого розділу.....	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі туристичні подорожі здобули популярність як ефективний засіб пізнання культур, традицій та історії різних регіонів. Такий підхід є особливо цінним для дітей, особливо старших дошкільників, які перебувають у віковому періоді активного пізнання світу. Ознайомлення з рідним краєзнавчим простором в дитинстві збагачує їх знаннями, формує патріотичні почуття та сприяє розвитку культурного самосвідомості.

Останні десятиліття свідчать про активне зростання інтересу до розвиваючих та пізнавальних програм для дітей, проте питання впливу туристичних подорожей на пізнавальний процес старших дошкільників ще потребує уваги дослідників.

У зв'язку зі стрімким розвитком сучасних засобів транспорту та інформаційних технологій, діти зазнають впливу інших джерел інформації, що створює необхідність у систематичному дослідженні ефективності туристичних подорожей як особливого методу ознайомлення з рідним регіоном. Оскільки психологічні та когнітивні особливості старших дошкільників вимагають специфічного підходу, важливо розкрити можливості туристичних подорожей для їхнього навчання та розвитку.

Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття), Законом України «Про освіту», Концепцією виховання у національній системі освіти встановлено основні стратегічні завдання в українському сучасному суспільстві щодо виховання підростаючого покоління та формуванні в нього високої моралі, світоглядних переконань, культури та духовності.

Вагомий потенціал для досягнення даних завдань закладений саме в історії освіти України та педагогічній спадщині. Разом із тим необхідно констатувати, що не всі її педагогічні явища і періоди достатньо вивчені. З поміж них і краєзнавчо-пошукова робота дітей дошкільного віку.

У різні роки на більш позитивному значення краєзнавства саме у вихованні дітей дошкільного віку вказували саме такі українські вчені та педагоги, як О. Духнович, К. Ушинський, С. Русова, С. Рудницький, Г. Ващенко, В. Геринович, А. Макаренко, П. Тутковський та інші.

Виключно вагому роль найближчого оточення у формуванні громадянських переконань, духовності та патріотичних почуттів, високої моралі і культури, підкреслював неодноразово В. Сухомлинський. Мова, природа, історія рідного краю – це саме ті основні джерела, із котрих, на його думку, живиться досить могутнє почуття любові до Батьківщини. Неможливою є реалізація означених завдань без формування у дитини дошкільного віку ціннісного відношення до свого рідного краю.

Окреслена проблема набуває особливого значення саме в дошкільному віці, коли проходить природна інтеграція дитини у духовний світ її рідного народу. На прилученні її до загальної системи культурних традицій і цінностей українського народу, вихованні досить шанобливого відношення до його надбань та рідної мови, формуванні культури міжособистісних та міжетнічних взаємин наголошується в Базовому компоненті дошкільної освіти у нашій державі, а саме в освітніх лініях «Дитина у світі культури» та «Дитина у соціумі».

Необхідність формування ціннісного відношення до рідного краю у період дошкільного дитинства була відображена в працях сучасних дослідників, а саме А. Богущ, Н. Виноградової, Н. Бондаренко, Н. Гавриш, В. Лаппо, Р. Жуковської, Н. Лисенко. На протязі останніх двох десятиліть головна роль краєзнавства досліджувалась у вихованні деяких якостей особистості, розроблялись проблемні питання методики та теорії краєзнавства, у переважній більшості – шкільного.

Однак організаційно-педагогічні умови та зміст проведення краєзнавчо-пошукової роботи відносно дітей дошкільного віку не були предметом детального наукового дослідження.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості туристичної подорожі як засобу ознайомлення старших дошкільників із краєзнавчим простором Дніпропетровщини.

Обрана тема зумовила такі **завдання дослідження**:

- визначити сутність туристичного краєзнавства як психолого-педагогічної проблеми
- проаналізувати основи туристичного туризму та краєзнавства Дніпропетровщини;
- визначити особливості організації туристично-краєзнавчої роботи в закладі дошкільної освіти;
- з’ясувати організаційно-педагогічні умови та принципи проведення туристично-краєзнавчої роботи зі старшими дошкільникам;
- проаналізувати технологію туристичної подорожі як ефективний засіб ознайомлення дітей передшкільного віку з краєзнавчим простором Дніпропетровщини;
- розробити плани проведення туристичних подорожей.

Об’єкт дослідження – туристична подорож як засіб ознайомлення старших дошкільників із краєзнавчим простором;

Предметом дослідження є особливості використання туристичної подорожі при ознайомленні старших дошкільників із краєзнавчим простором Дніпропетровщини.

У процесі дослідження для розв’язання поставлених завдань використано такі методи: теоретичні: аналіз і синтез наукової, навчально-методичної літератури, що надало змогу зіставити різні погляди на досліджувану проблему, визначити поняттєво-категоріальний апарат дослідження; емпіричні: цілеспрямоване та систематичне спостереження за навчальною діяльністю дошкільників, бесіда, аналіз документації

Практичне значення одержаних результатів: результати дослідження можуть бути використані студентами протягом проходження педагогічної практики в дошкільних навчальних закладах під час організації туристичних подорожей з старшими дошкільниками краєзнавчим простором Дніпропетровщини.

Апробація результатів роботи: основні положення роботи висвітлювалися на III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації» (11 – 12 травня 2023 р.).

Публікації: матеріали роботи опубліковані у збірнику наукових і науково-методичних праць студентів Криворізького державного педагогічного університету. Всього 1 стаття.

Структура роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступ, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменувань, з них 1 іноземною мовою) і додатків. Загальний обсяг роботи – 80 сторінок (основна частина – 72 сторінки). Кваліфікаційна робота містить 2 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА ПІД ЧАС РОБОТИ З СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1. 1. Туристичне краєзнавство як психолого-педагогічна проблема

Останніми роками у практику закладів освіти різноманітних рівнів усе більш активніше запроваджуються форми рекреаційно-оздоровчої, туристичної та краєзнавчої роботи. Будучи зовсім різними за власною сутністю, спрямованими на різноманітні види перебування людини у довкіллі, окресленні форми роботи мають також і деяку спільну основу, а саме ознайомлюють тих, хто бере у них безпосередню участь, із деякою місцевістю, в котрій дана діяльність організовується. Стосовно дітей дошкільного віку, то тут необхідно відмітити, що всі визначенні напрями туристично-оздоровчої роботи традиційно використовуються.

Однак, в останні декілька років значно більше уваги педагоги почали приділяти збільшенню ефективності кожного із видів роботи, із тим, щоб безпосередньо ознайомити дітей із рідним краєм, організувати для них досить змістовний, цікавий та активний відпочинок в природних умовах, навчити її важливих способів взаємодії із природою і безпечної поведінки у ній.

Вивчення рідного краю та застосування краєзнавчих матеріалів у освітньому процесі було обґрунтовано у роботах відомого чеського педагога Я. А. Коменського, а певні окремі аспекти виховного впливу краєзнавства вивчали, Ж.- Ж. Руссо, Д. Локк Й. Песталоцці. Також на вагоме значення краєзнавства у вихованні дітей вказували українські педагоги та вчені: В. Геринович, М. Галушинський, А. Макаренко, О. Духнович, С. Рудницький, С. Русова, І. Юцишин, К. Ушинський та інші. Велику увагу дослідженню

рідного краю приділяв В. Сухомлинський. В умовах сучасності дане питання дослідили В. Обозний, М. Костриця, М. Стельмах

Краєзнавство як доцільний та необхідний елемент освітнього процесу привернув до себе увагу цілої дослідників.

На думку, дослідника І. О. Огірка, краєзнавство – накопичення, збір та популяризація відомостей про деяку територію із різних позиційних точок зору: геології, географії, метеорології, тваринного і рослинного світу, господарства, населення, культури, історії тощо [50, с. 203].

В педагогічній літературі поняття «краєзнавство» визначається по-різному, для прикладу, переважна більшість дослідників (І. Прус, П. Іванов, К. Строев) вважають, що краєзнавство являється, безперечно, категорією дидактичною.

Дослідник, С. Гончаренко, в «Українському педагогічному словнику» під краєзнавство розуміє певну освітньо-виховну роботу, що ґрунтується на всебічному дослідженні частини країни (району, області, міста тощо); головними завданням щодо його є вивчення населення, природи, господарства, культури та історії свого рідного краю із науковою, пізнавальною, навчальною, практичною, виховною метою [17, с.179].

Разом із тим існує позиція (А. Дзенс-Литовський, І. Гревс, А. Ярошевський, Д. Семенов), що краєзнавство – це певний загальний принцип виховання та навчання на краєзнавчому місцевому матеріалі. Відповідно до визначення С. Колесніка, краєзнавство – це певна дисципліна, що всесторонньо займається вивчення не великих територій. У власних дослідженнях краєзнавство застосовує дані таких наук, як географія, геологія, етнографія та історія. Під не великою територією вчені розуміють певний адміністративний район, сільське поселення, невелике місто, проте при цьому всі факти, які досліджуються, процеси та явища безпосередньо простежуються у конкретному краї на комплексній основі, іншими словами у всіх їх зв'язках причинно-наслідкового спрямування [14, с. 66].

На переконання, А. Макаренка, під час розвитку краєзнавчої діяльності створюються досить хороші та сприятливі умови для соціалізації дітей: «Мета та завдання нашого виховання мають бути виведені не із чогось абстрактного, незнайомого для кожній людині, а саме із нашої історії, із нашого суспільного життя» [39, с. 145].

Вчений вважав, що особистість людини, її темперамент, характер, розумові і трудові навички необхідно формувати саме на основі того краєзнавчого матеріалу, що є притаманним одному або іншому регіону, у котрому проживає певний вихованець та доносити безпосередньо до його свідомості передусім здобутки власного народу, тому що ніщо так безпосередньо не впливає на розвиток особистості як традиції народу. А. Макаренко вважав, саме здобутки краєзнавчі сприяють досить гармонійному загальному розвитку особистості. Не слід упускати й того, що А. Макаренко для виховання у колективі та за рахунок колективу застосовував екскурсійно-туристичні походи та екскурсії з ціллю дослідження історії та природи Батьківщини.

Значну власну увагу краєзнавчій роботі було приділено А. Барковим, що закликав до її організації: «Пізнати власний край, вивчити його це означає полюбити його ще більше»... [14, с. 67].

Дослідження проведенні О. Тімець стосуються і безпосередньо значення краєзнавства у певному відродженні духовності культури народу України [65, с. 28].

Дослідником О. Реєнтом було визначено традиційні напрями краєзнавства, а саме:

- географічне;
- історичне;
- культурно-мистецьке;
- освітянське;
- етнографічне;

- музеєзнавче;
- пам'яткознавче;
- бібліотечне;
- туристичне і екологічне краєзнавство [58, с.6].

Н. Лисенко і А. Богуш розглядають краєзнавство як керовану і організовану педагогом пізнавальну багатогранну, суспільно корисну, пошуково-дослідницьку працю дітей, направлену на комплексне дослідження рідного краю (побуту, природи, культури, господарство). В освітній діяльності краєзнавчий підхід дошкільнят дає можливість ознайомитись вихованцям із власним рідним містом, його відомими місцями, навчитися усвідомлювати самого себе особистістю, котра живе у деякий проміжок часу, у певних умовах етнокультурних та разом із тим долучатися до багатств світової та національної культури.

На думку А. Богуш, краєзнавство являється однією із вагомих основ у зміцненні зв'язку закладу дошкільної освіти із працею, життям, дорослих. Об'єднуючи у собі пошуково-дослідницьку, навчально-пізнавальну та корисну суспільно діяльність дітей, краєзнавство безпосередньо володіє значним потенціалом виховним. Це безпосередньо зумовлене передусім тим, що суспільне життя, природа та праця, культура, економіка, історичне минуле рідного краю це джерела пізнання невичерпні, утворення національного світогляду та самосвідомості особистості, її гармонійного та всебічного розвитку за рахунок сприйняття навколишнього світу [8, с. 201].

Як педагогічна категорія, краєзнавство в себе включає поняття «рідний край». Поняття «край» є досить умовним. Це, зазвичай, по-рівняно невелика частина деякої території, кордони котрої визначають в залежності від того, хто і з якою саме метою має її дослідити. Для закладу дошкільної освіти край – це мікрорайон, в межах котрого розміщений заклад дошкільної освіти. Тут

проводяться прогулянки, спостереження, подорожі, екскурсії, має місце природоохоронна та науково-дослідницька діяльність [8, с. 202].

Таким чином, узагальнюючи різні позиції педагогів під краєзнавством слід розуміти багатогранну діяльність дітей, а саме навчально-освітню, пошуково-дослідницьку (основним результатом котрої у дошкільному віці передбачається діяльність природо-охоронна), корисну для суспільства.

Важливою складовою краєзнавства є туристична діяльність

За визначенням В. Т. Бусел, краєзнавчо-туристична діяльність – це спосіб інтегрований розвитку та навчання дітей. Головна її спрямованість полягає у проведенні та організації подорожей рідним краєм: пішохідних переходів, прогулянок-походів, цільових прогулянок, екскурсій (виробничих, краєзнавчих, географічних тощо) та мандрівок. Кожна із цих подорожей має власну виховну мету [11, с. 478].

В наш час практики розуміють, що заклад дошкільної освіти не повинен бути «школою для маленьких» із її притаманною предметною системою. На те він і дитячий садок, щоб плекати вирощувати, особистості, навчати дітей умінням жити та орієнтуватися у оточуючому їх середовищі. В даному аспекті простежується чітка тенденція до знаходження нових освітніх технологій, форм роботи, що б дали змогу з'ясувати своєрідність кожного окремо взятого навчального закладу.

Дослідник М. Костриця зазначає, що сутність туристсько-краєзнавчої діяльності полягає у тому, щоб обґрунтувати, відшукати та розкрити (обов'язково у взаємозалежностях та взаємозв'язках) всю множину особливостей, які зосереджені на деякій території простору землі та дати таким чином генетичну комплексну картину життя всієї території у соціально-економічному та природно-історичному відношеннях [31, с. 9].

На переконання М. Крачило під туристсько-краєзнавчою діяльністю слід розуміти певний комплексний і взаємопов'язаний розвиток краєзнавства і

туризму. Продовжуючи власну думку дослідник наголошує на тому, що загальний розвиток краєзнавства є просто неможливим без туристських подорожей, туризму, екскурсій та походів по рідному краю. Окрім виховання досить високих естетичних почуттів та моральних якостей, туристські походи, подорожі та екскурсії являються великою школою життя для покоління, яке підростає, вони сприяють розвитку спостережливості дітей дошкільного віку та уяви [33, с. 58].

На переконання дослідниці О. Малої туристсько-краєзнавча діяльність дає досить ефективні результати у разі, коли в її безпосередній організації спостерігається безперервність та систематичність, що сприяє досить послідовному поглибленню та розширенню краєзнавчих умінь та знань дітей, передбачає організацію певної системи на протязі всього року [41, с. 30].

На думку, В. Бугрія основними та важливими компонентами процесу виховання особистості в туристично-краєзнавчій діяльності є спілкування із однолітками в колективі. Учасники відповідних туристичних заходів мають на постійній основі проявляти взаємовиручку, взаємодопомогу, терпимість – це саме ті основні якості, і саме така поведінка, що є основною умовою для здійснення колективної мети, а тому формує в дітей навички спілкування у відповідному колі ровесників, основні моральні норми поведінки в соціумі. На думку дослідника, залучення до туристично-краєзнавчої роботи розкриває відповідні практичні уміння створювати досить позитивні відносини із оточуючими дітьми, цивілізовано вирішувати ситуації конфліктів. Досить важливою якістю, котру набуває особистість дитини є уміння підтримувати відповідні комунікативні контакти та спільну роботу в умовах психологічних і фізичних навантажень, подолання труднощів [10, с. 30]

Дослідник М. Соловей вказує на необхідність ширшого застосування таких форм туристсько-краєзнавчої діяльності, як подорожі, екскурсії, експедиції, що сприяють відповідному засвоєнню основ наук, формуванню їх світоглядних

позицій, вихованню почуття відповідальності та обов'язку перед суспільством і громадою. Особливо збільшується значення цієї роботи в аспекті опанування духовними та гуманістичними цінностями, оскільки під час здійснення подорожей рідним краєм складаються відповідні умови для реального відчуття власного роду, клатика землі, оточення, на котрому зростала дитина та всього того, що являється її духовним коренем [63, с. 103].

На переконання дослідника В. Серебря для системи туристсько-краєзнавчої роботи досить важливим є її розвиток на постійній основі, кількісне та якісне вдосконалення, постійний рух лише уперед.

Науковець О. Тімець вважає, що виховання національної свідомості дітей, збагачення їх світогляду відповідними засобами туристсько-краєзнавчої діяльності необхідно проводити уже в сім'ї, де безпосередньо батьки прилучали б власних дітей до вивчення історії свого рідного краю. На думку, дослідника саме материнська та батьківська педагогіка через рідну землю де дитина виросла і народилася, та де зберігається родовід дає найбільш відчутні результати у становленні особистості [66, с. 257]

На переконання дослідника, А. Шипко під туристсько-краєзнавчою діяльністю необхідно розуміти досить цілеспрямовану активну діяльність дітей із вивчення та освоєння соціокультурного та природного простору засобами дитячого туризму, передусім через його форми, в котрих доцільною являється реалізація завдань пошукового спрямування: екскурсії, походи, туристсько-краєзнавчі експедиції. Разом із тим, як вказує вчений, характерною для неї особливістю являється те, що безпосередні учасники цієї подорожі беруть досить активну участь у виготовленні самого туристичного продукту для власних потреб та виступають суб'єктами саме діяльності пізнавальної [68, с. 4]

Науковець О. Колотуха вказує на те, що туристсько-краєзнавча робота досить тісно пов'язана із середовищем природнім. У відношеннях до природи, так само як у відношеннях до дітей, формуються та проявляються якості

особистості. Прямі зв'язки із природою кладуть основний початок більш поглибленому пізнанню як природи, так і відповідних форм суспільної свідомості, які її відображають, передусім – мистецтва та науки. Участь в даному пізнанні готує дітей до майбутнього досить вмілого господарювання, до бережливого і раціонального природокористування, до відновлення та охорони ресурсів природи [30, с. 60].

На думку Т. І. Грицишиної, краєзнавчо-туристська діяльність – це організоване системно життя дітей, в котрому представлені рівноцінно усі сфери життєдіяльності та виступає як певний особливий вид середовища розвивального, спрямований на гармонійний та всебічний розвиток докільників. Всього існує три компоненти краєзнавчо-туристської діяльності, а саме виховний, оздоровчий та пізнавальний, що надають допомогу у розвитку дитини завдяки більш максимальному застосуванню її природних здібностей. Це досить інтегрований спосіб виховання та навчання, що сприяє інтеграції та взаємопроникненню усіх без виключення видів діяльності дітей дошкільного віку: спілкування, гри, предметно-практичної діяльності, рухової, самостійної, художньої, навчальної, образотворчої, експериментально-дослідницької, мовленнєвої, пізнавальної тощо [18, с. 87].

Відповідна гіпотеза відносно того, що найбільш сприятливим віком для усвідомленого опанування, дитиною різних аспектів етнокультурного феномену являється старший дошкільний вік, знаходить власне відображення у наукових доробках закордонних та вітчизняних дослідників.

У працях Н. Белобородової, Л. Калуської, О. Денисюк було визначено, що означений вік являється досить сприятливим для безпосереднього ознайомлення дітей із історією рідного краю, із досить багатонаціональним складом його народу, розселенням різноманітних етносів по всій території держави, особливостями їх побуту та праці, своєрідністю та неповторністю їх культури та мови. У старшому дошкільному віці з'являються реальні можливості для

засвоєння дітьми знань, що виходять безпосередньо поза межі їх життєвого досвіду та сприймання, і є віддаленими у часі та просторі [51, с. 97].

На переконання відомих психологів Л. Виготського, О. Венгера, О. Леонтьєва та О. Запорожця найбільший виховний вплив на дитину дошкільного віку здійснюють саме ті елементи культури, що дошкільник здатний зрозуміти, а пізніше відобразити у творчій і практичній діяльності. Було доведено, що тільки в процесі діяльності дошкільник засвоює культурну народну спадщину, а тому формується як відповідна особистість [9, с. 24].

На думку цих же психологів, під час краєзнавчо-туристської діяльності закладаються основи особистості дитини (високоморальні, духовні, соціально спрямовані на інших), що відповідально та вільно визначає власну позицію з поміж всіх інших. У дітей дошкільного віку виховується культура власних інтересів та бажань, активно розвиваються вольова та почуттєва сфери, формуються основні особистісні якості, потреби вищого рівня [9, с. 25].

Проведення краєзнавчо-туристської роботи значною мірою:

- активізує особистісне становлення в фізичній, інтелектуальній, психічній, емоційній, моральній, чуттєвій, вольовій, розумовій, комунікативній та поведінковій сферах;

- забезпечує досить інтенсивний загальний розвиток психічних пізнавальних процесів – сприймання, відчуття, мислення, уяву, пам'ять, активізує допитливість, спостережливість ;

- стимулює відображення вражень від екскурсій та походів у продуктивних видах діяльності безпосередньо сприяють розвитку та виявленню здібностей та нахилів;

- задовольняє всі природні потреби дітей дошкільного вікового періоду, а саме: готовність емоційно відгукуватися на усе невідоме й нове в їх житті; потребу у самореалізації («Я сам»); потребу у пізнанні довкілля («чомутики»);

– потребу у самовираженні (відкриваючи людей, світ, природу, дитина придумує, фантазує, формує власний особливий внутрішній світ, власне бачення світу, який для неї є джерелом життя повноцінного; потребу у руховій діяльності [1, с. 19].

Таким чином, можна зробити висновок, що проблемам туристичного краєзнавства в психолого-педагогічній літературі приділена значна увага. туристично-краєзнавчої діяльності як специфічної діяльності перебування

1.2. Основи дитячого туризму та краєзнавства Дніпропетровщини

Туризм та краєзнавство спрямовуються на гуманізацію педагогічного процесу, головним принципом котрого являється рівність вихованця та педагога: ціннісно-змістовна рівність дитини та дорослого не відносно обсягу життєвого досвіду та знань, а стосовно людського природного права пізнавати світ необмежено.

В процесі краєзнавчо-туристичної діяльності дитина дошкільного віку крок за кроком зберігає знання про свій садок, родовід, рідну природу, мікрорайон, вулицю, місто, країну у зв'язку нерозривному із вивченням звичаїв, народної спадщини рідного краю, мови та історії. Так, у самої дитини виховується певне почуття гордості за власний народ, формується та розвивається національний світогляд .

Головним аргументом стосовно краєзнавчо-туристичної діяльності є мандрівка – творчий процес, в котрому діти та дорослі разом виконують деякі чітко визначенні завдання. В умовах природних зникає той бар'єр, який присутній між вихованцем та вихователем «в чотирьох стінах», а просто створюється унікальна педагогічна ситуація. Дошкільники не помічають, що їх навчають, бо вони співпрацюють із дорослими. Полегшуються і взаємини дитячі.

На практиці, у науковій літературі та нормативно-правових актах немає спільно чіткої визначеної диференціації туристів та певної стандартної термінології, у відповідно до вікових особливостей мандрівників. Однак, всі зарубіжні та українські вчені виокремлюють молодіжний та дитячий туризм, як форми туризму, в залежності від віку учасників подорожі.

Одноставного визначення даних дефініцій та окреслення вікових меж в науковій літературі немає [48, с. 118]. Розвиток дітей у дитинстві та підлітковому віці, іншими словами від народження до досягнення 18 років, неоднорідне; замість цього він є розділеним на декілька різних періодів, і даний фактор потрібно враховувати, щоб забезпечити належне дослідження та вірно обрати методологію. Визнаними та добре відомими є такі етапи:

- дитинство (до 2 років);
- дитинство раннє (від 3 до 6 років);
- дитинство середнє (від 7 до 10 років);
- підлітковий вік (від 11 до 18 років) [70, с. 93].

Відповідно до Закону України «Про туризм», туризмом слід вважати «певний тимчасовий виїзд людини із місця її постійного проживання у пізнавальних, оздоровчих чи професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю, а турист (мандрівник) – це особа, що здійснює подорож по території держави чи у іншу країну і з різною, не забороненою законом країни перебування, метою на час від 24 годин до шести місяців без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та з зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначений термін» [57]. У відповідності до ЗУ «Про туризм» формами туризму організаційними, у тому рахунку і дитячого, є внутрішній і міжнародний туризм [57].

В аспекті нашого дослідження важливо визначити сутність поняття «туристична подорож».

Так відповідно до визначення наданого Центром досліджень політики національного туризму США під поняттям туристична подорож слід розуміти дію, яка пов'язана із відповідним переміщенням людей із місця їх проживання постійного в іншу місцевість чи країну в межах власної країни, крім будь-яких форм їх заробітку.

На думку І. Я. Асиса, туристична подорож – це переміщення людей в просторі та часі, а людина, що здійснює подорож, в незалежності від напрямків, цілей, часових проміжків і засобів пересування, називається мандрівником

Туризм є одним із масових видів подорожей та сукупність всіх видів науково-практичної діяльності із здійснення та організації подорожей.

Сучасні дослідники по-різному підходять до визначення терміну «дитячий туризм». В таблиці 1.1 представимо узагальнені різні підходи до визначення поняття «дитячий туризм».

Таблиця 1.1

Етимологія поняття «дитячий туризм»

№ п/п	Автор	Визначення
1	Мельнійчук М. М., В. О. Зейка	організовані заходи рекреаційного спрямування для осіб до 18 років поза межами їх постійного місця навчання та проживання, пов'язані із застосуванням позаурочного часу для виховної, оздоровчої, культурно-пізнавальної, спортивної та краєзнавчої діяльності [48]
2	І. Личак	це, передусім, здоров'я дітей, їх гарт фізичний, рух, а також досить захоплюючий вид активного відпочинку [36]
3	О. В. Колотуха	рекреаційна діяльність дітей, що направлена на задоволення їх спортивних, пізнавальних та оздоровчих потреб поза місцем постійного проживання чи навчання [29]
4	М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор	це пізнавальні екскурсії, веселі канікули, нові друзі, безліч вражень для дітей різного віку та розширення світогляду [27]
5	О. Малиновська	туристична діяльність дітей, яка виходить за межі навчальних програм та котра організовується школою чи позашкільними установами туризму з ціллю забезпечення доцільного застосування їх позаурочного часу [42]

Дослідивши наукові доробки науковців педагогів і туризмознавців можна надати поняттю дитячого туризму певного власного визначення – це вид туризму, діяльність котрого направлена на відпочинок дітей, зміцнення їхнього, а також розвиток. Зародився дитячий туризм ще наприкінці XIX століття у Швейцарії, де для проведення дитячого відпочинку пастором Біон було куплено маєток, в який приїхало на відпочинок 68 дітей [23, с. 48].

В наш час, дитячий туризм на Дніпропетровщині має значну кількість пропозицій на ринку туристичних послуг, при цьому діти безпосередньо можуть відпочивати не лише на території області, країни, але й відправлятися в другі держави світу (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Форми дитячого туристського відпочинку

Форми дитячого відпочинку	Опис
Заміський відпочинок	Відпочинок, що проходить у оздоровчих таборах, таборах з профільним напрямком (оборонно-спортивні, спортивно-оздоровчі, еколого-біологічні, туристські, табори відпочинку та праці, краєзнавчі, технічні та ін.), оздоровчих центрах, установах соціального обслуговування, установах раннього розвитку дітей та інші.
Внутрішній чи міжнародний або туризм	Туристські поїздки всередині або за межами регіону чи країни екскурсійної або організованої туристської дитячої групи із двох чи значно більше неповнолітніх туристів, які подорожують у деякі дати по спочатку вже відомому маршруту під керівництвом певної супроводжуючої дорослої особи
Туристичні походи	Вид подорожі, який проводиться пішки чи досить активними способам пересування за спеціально встановленим маршрутом, під керівництвом досить кваліфікованих фахівців чи на самостійній основі (засобами і силами самих учасників походу)
Фестивалі та конкурси туристської аттрактивності	Поїздки дітей із ціллю участі у конкурсах чи фестивалях
Екскурсії	Туристська послуга щодо задоволенню пізнавальних потреб туристів (екскурсантів), що ґрунтується у колективному (чи індивідуальному) вивченні та відвідуванні певних природних, історичних, культурних або виробничих об'єктів у супроводі гіда, гідперекладача, екскурсовода, тривалістю менш ніж 24 годин без можливості ночівлі.

Наразі, у світі існує значна кількість видів дитячого туризму. Одним із найбільш популярних напрямків дитячого відпочинку являється пізнавальний туризм. Даний вид дитячого туризму дає можливість поєднати в собі відпочинок дитини із одержанням нових знань та існує у вигляді поїздок у другу державу із ціллю вивчення іноземних мов та у вигляді екскурсій по музеях та визначних пам'ятках [25, с. 8].

В наш час, також досить популярний є такий вид дитячого туризму, як відпочинок оздоровчий для дітей, що в собі поєднує розважальні процедури і програми, що спрямовані безпосередньо на зміцнення дитячого здоров'я (лікувальні масажі, правильне харчування та спортивні вправи).

В наш час, новітні тенденції у способі життя дітей значною мірою впливають на вибір відповідних форм проведення відпочинку. Саме такі фактори як особливості демографічні дітей, їх групові і індивідуальні інтереси, відношення до проведення вільного часу та дозвілля, змінили характер дитячого попиту та спричинили до створення нового виду відпочинку, а саме дитячого туризму [28, с. 94].

За ознакою територіальною туризм поділяють на виїзний та внутрішній. За даним розподілом в державі наразі існує декілька головних видів дитячого туризму.

Внутрішній дитячий туризм представлено такими видами [27, с. 107].

- екскурсії;
- спортивний туризм (включаючи туристичні заходи та спорт);
- дитячі розважальні екскурсії на основі комерційній;
- відпочинок та реабілітація у літніх таборах.

Туризм виїзний представлено [27, с. 110]:

- тури рекреаційні на комерційній основі;
- поїздки у Міжнародні дитячі центри чи табори.

До головних функцій суспільних дитячого туризму слід віднести:

- оздоровчу, результатом котрої є підвищення ефективності виховного та навчального процесу дітей;

- соціокультурну– туризм дозволяє повноцінно застосовувати вільний час дитини, збільшити її кругозір, поєднувати більш активний відпочинок із пізнанням світу;

- виховну – виховання моральне (формування поваги дитини до власних однолітків, довкілля, інших людей), естетичне (безпосереднє привиття дитині любові до культури власного народу, а також поваги до мистецтва інших народів) та виховання фізичне (орієнтація дітей на здоровий спосіб життя та формування в них життєвої активної позиції) [59, с. 108].

Виступаючи основною складовою туристської галузі регіону та країни, дитячий туризм в державі передусім спрямований на вирішення досить важливих завдань соціальних, які на пряму пов'язані із оздоровленням, вихованням та освітою підростаючого покоління відповідними засобами туристсько-краєзнавчої діяльності, а саме:

- здобуття нових знань;

- профілактика захворювань та фізичне оздоровлення;

- орієнтація дітей на здоровий спосіб життя, формування життєвої активної позиції;

- розвиток набагато кращих людських моральних якостей, а також відносин;

- виховання, екологічне виховання досить свідомого відношення до природи області та держави [27, с. 102].

Дошкільний вік є періодом розвитку дитини від 3 до 6 – 7 років. В цей період, має місце подальший розвиток фізичний та вдосконалення можливостей інтелектуальних [15, с. 6].

Можна виокремити наступні переваги дитячого туризму дошкільників, такі як:

1. Це досить захопливий вид активного спільного відпочинку дорослих та дітей.
2. Потужний чинник оздоровчий, який сприяє розвитку вправності фізичної, витривалості дітей, зміцненню їх психологічного здоров'я, стійкому зниженню захворюваності.
3. Засіб оздоровлення загальнодоступний та рекомендований фактично для кожної дитини при відсутності в неї досить серйозних патологій.
4. Може бути запроваджений у будь-яку пору року.
5. Дарує дітям значну кількість естетичних вражень та позитивних емоційних, досвід взаємодії із природою та однолітками, власних відкриттів, навчає помічати нове у знайомому, радіти красі довкілля.
6. Дає дітям певну можливість самостійно отримувати знання з природознавства, краєзнавства, екології й одразу ж використовувати їх на практиці [19, с. 40].

Дитячий туризм є привабливим за рахунок притаманних йому функцій:

1. Турпохід є гарним засобом закріплення гігієнічних корисних навичок, прищеплення дітям правил їх особистої гігієни.
2. Вагому роль відіграє формування відповідних навичок самообслуговування – правильно користуватися взуттям, одягом, спорядженням; виховання організованості, дбайливості.
3. Засвоюючи прості прийоми побутової праці, діти навчаються також узгоджувати власні спільні дії [19, с. 42].

Таким чином, дитячий туризм та краєзнавство – це засіб універсальний оздоровлення, виховання, розвитку та навчання дітей дошкільного віку. Дитячий туризм – це передусім здоров'я, рухова активність, фізичне вдосконалення, захоплюючий вид відпочинку та живе пізнання оточуючого світу.

1.3. Особливості організації туристично-краєзнавчої роботи в закладі дошкільної освіти

Важливим напрямком виховання дітей в національній системі освіти являється саме патріотичне виховання. У закладах дошкільної освіти, у відповідно до основних вимог Базового компонента, одним із головних завдань являється виховання у дітей старшого дошкільного віку любові та інтересу до природи, турботливе та бережливе відношення до тварин та рослин рідного краю. Досить важливо. Передумовою цього являється засвоєння дітьми старшого дошкільного віку правил і норм поведінки відносно об'єктів середовища, яке їх оточує, вироблення в них умінь, потрібних для включення їх у діяльність природоохоронного спрямування [28, с. 94].

Більш детально зупинимося на особливостях дітей старшого дошкільного віку. У цьому віці продовжує вдосконалюватися сприйняття величини, кольору та форми, будови предметів; відбувається певна систематизація уявлень дітей дошкільного віку. Вони починають розрізняти та називають не лише головні кольори та їх відтінки за освітленням, а й відповідні проміжні колірні відтінки; форму овалів, прямокутників, трикутників. Сприймають відповідну величину об'єктів, досить легко вишиковують у рядок до десяти предметів різних за формою.

У старшому дошкільному віці починає формуватися саме довільна пам'ять. Дитина спроможна із використанням образно-зорової пам'яті запам'ятати 5 – 6 об'єктів. Загальний обсяг вербальної слухової пам'яті складає близько 5 – 6 слів.

Діючи із образами, в даному віці дитина уявляє реальну дію із предметом та її відповідний результат та цим шляхом вирішує поставлене завдання. Це мислення наочно-образне. Продовжує також у старшому дошкільному віці розвиватися мислення саме. Діти спроможні не лише вирішувати завдання в плані наочному, а й розумово здійснювати перетворення певного об'єкту.

Супроводжується розвиток мислення освоєнням розумових засобів (розвиваються комплексні та схематизовані уявлення, уявлення про циклічність деяких змін).

Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із рідним краєм, його традиціями, історією, – одне із основних завдань закладів дошкільної освіти. Це досить складний педагогічний процес, в основі котрого знаходиться розвиток почуттів моральних.

Формування в дітей дошкільного старшого віку поняття про Батьківщину – це педагогічний цілеспрямований процес впливу на особистість дитини з ціллю виховання патріотичних почуттів, збагачення її знань про Батьківщину, розвитку моральних здібностей [36, с. 64].

Старший дошкільний вік за власними психологічними характеристиками являється найсприятливішим для відповідного формування уявлення про батьківщину, тому що старший дошкільник реагує на відповідну довіру дорослого, характеризується навіюванням, наслідуванням, чутливістю емоційною, чесністю почуттів.

На протязі старшого дошкільного віку істотно збільшується коло людей, із якими дитина спілкується. Предметом її основної уваги все більшою мірою стає світ соціальних відносин людей дорослих, в який дитина робить спроби увійти. Відповідним центром для дитини дошкільного віку та її щоденного буття являється дорослий як носій суспільних вимог та функцій. Головна потреба – прагнення жити із людьми, які її оточують, спільним життям, входити із ними у прямий контакт, перетинатися постійно із світом дорослим. Однак життя дитини проходить в умовах більш опосередкованого, а не прямого безпосереднього зв'язку зі світом дорослих осіб. Розрив між реальними можливостями та ідеальними прагненнями дошкільника усувається за допомогою моделювання дитиною бажаних для відносин у сюжетно-рольовій грі [36, с. 65].

До головних новоутворення даного віку слід віднести наступні: перший обрис схематичний дитячого світогляду; етичні внутрішні інстанції (зачатки певного почуття совісті); супідрядність мотивів (дії, які вже продумані починають переважати над діями імпульсивними, а відповідний мотив «хочу» поступається такому мотиву як «треба», значно більшого значення набуває мотивація соціальна); поведінка є довільною (здатність цілеспрямовано діяти, долати існуючі труднощі на шляху до поставленої мети, елементарно регулювати та контролювати власну діяльність); творча уява (намагання відійти від зразка та шаблону, схильність до вигадування, фантазування, творчої ініціативи); особиста свідомість (розуміння свого обмеженого місця у загальній системі відносин із дорослими особами, орієнтація у власних вадах та чеснотах, поява більш-менш реалістичної самоповаги, самооцінки, прагнення бути визнаним іншими людьми).

Краєзнавству належить основна роль у формуванні любові дітей старшого дошкільного віку до рідного краю. Із усестороннього ознайомлення під управлінням вихователя з соціальними, природними та історичними умовами рідного села чи міста розпочинається українознавство [43, с. 76].

Дошкільне краєзнавство має фольклорний, природознавчий, етнографічний та певні інші напрями. Всі вони досить тісно пов'язані між собою і за формами, і за змістом організації, а також методами застосування.

Одним з основних напрямів патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є краєзнавство – іншими словами вивчення географічних, історичних, культурних особливостей свого рідного краю.

Об'єднуючи у собі пошуково-дослідницьку, навчально-пізнавальну та суспільно-корисну діяльність дошкільників, краєзнавство має також значний виховний потенціал. Власне, це обумовлено передусім тим, що природа, праця та суспільне життя, культура, економіка, історичне минуле рідного краю є невичерпними джерелами формування та пізнання національного світогляду та

самосвідомості особистості, її гармонійного і всебічного розвитку на основі сприйняття оточуючого дитину світу [32, с. 102].

В наш час, зміст освіти переорієнтується у сторону рекреації та оздоровлення дітей старшого дошкільного віку, створення умов для їхнього оздоровлення, залучення до спорту, фізичної культури, туризму та здорового способу життя – в загальному загалом. Розв’язати окресленні завдання на рівні закладів дошкільної освіти в змозі вирішити організоване раціонально фізичне виховання, що включає в себе різні методи та форми роботи із дітьми, в тому рахунку – дитячого туризму та краєзнавства.

У краєзнавчій роботі основною метою є постійне вивчення матеріалу: від окремого до загального, від близького до далекого, від простого до більш складного. В результаті даного підходу у дошкільника з’являється необхідність у пізнанні світу свого рідного краю.

Система проведення краєзнавчої роботи у закладах дошкільної освіти має відповідати наступним головним вимогам:

- доступність і науковість ;
- систематичність і комплексність;
- наступність, плановість, гласність;
- оптимальне поєднання суспільно корисної та пізнавально-пошукової і праці;
- спілкування дітей із місцевими організаціями й установами, що мають безпосереднє відношення до краєзнавчої роботи;
- поєднання краєзнавчої самостійної діяльності дітей із кваліфікованим керуванням зі сторони вихователів [46].

Неформальна і різноманітна краєзнавча діяльність може перетворити сам процес освіти на творчу необхідність, зробити заняття, екскурсію або похід чи привабливими і цікавими.

Здійснюючи організацію туристично-краєзнавчої роботи, вихователь має виходити із особливостей власного регіону проживання. Не кожен вихователь є підготовленим практично та теоретично до здійснення організації даної роботи. В такому випадку, необхідно обмежитися роботою із охорони пам'яток культури та історії, які є у будь-якому куточку нашої України [32, с. 105].

Форми реалізації краєзнавчої роботи із дітьми старшого дошкільного віку можна поділити на безпосередні (дитячий туризм; піші переходи; міні-подорожі вихідного дня спільно з батьками; цілеспрямовані погулянки, екскурсії) та опосередковані (перегляд фотоальбомів та відеоматеріалів; прочитання творів про свій рідний край).

З поміж форм організації роботи, які передбачають пряме ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із рідним краєм, найбільш розповсюдженими являються цільові екскурсії та прогулянки. В практику сучасних закладів дошкільної освіти усе більш активніше запроваджуються форми туристично-краєзнавчої діяльності.

Дитячий туризм в закладах дошкільної освіти є засобом універсальним, який сприяє розвитку, оздоровленню, навчанню та вихованню дітей дошкільного віку. Власне, туризм впливає на більш позитивний естетичний та емоційний розвиток дитини дошкільного віку, надає досвід певної взаємодії із навколишньою природою та однолітками, своїх відкриттів, вчить помічати нове у знайомому навколишньому довкіллі та приносити велику радість дітям від краси оточуючої рідного краю [7].

Власне, краєзнавчо-туристська діяльність у закладах дошкільної освіти, сприяє активізації розвитку таких психічних пізнавальних процесів у дітей дошкільного віку –сприймання, відчуття, мислення, допитливість, спостережливість та любов до свого рідного краю. Найбільш важливою основою краєзнавчо-туристської діяльності дітей старшого дошкільного віку являється нерозривний зв'язок дослідження рідного краю із життям та практикою. У дітей

розвивається значний інтерес до національних і родинних коренів, на основі котрого утворюється певне прагнення вивчати традиції та історію власного народу та рідного міста [54, с. 12].

При умові методично вірної організації краєзнавчо-туристська робота має досить великий вплив на загальний розвиток дітей дошкільного віку. Саме тому поєднання туристичної та краєзнавчої діяльності, сприяє загальному розвитку допитливості та творчих здібностей у дітей, досить активно сприяє формуванню їхнього світобачення.

В процесі краєзнавчо-туристської роботи в закладах дошкільної освіти закладаються головні підвалини особистості – високоморальної, духовної, соціально спрямованої на інших, що досить відповідально та вільно визначає власну позицію з поміж всіх інших. В дітей старшого дошкільного віку виховується культура їх власних інтересів та бажань, значною мірою розвиваються вольова та почуттєва сфери, формуються основні якості особистості та більш вищі потреби.

Вагоме місце займають краєзнавчі ігри, що дозволяють залучити дитину до археології, історії, природи та географії. Краєзнавчі ігри застосовуються із урахуванням інтелектуальних та вікових можливостей дітей [69, с. 253].

Краєзнавча дошкільна робота є формою раціональної системи загальних зв'язків виховання, навчання та розвитку дитини, оскільки саме через неї вихователь творить особистість певного дошкільника, безпосередньо впливаючи на нього відповідним засобами забарвленого емоційно міжособистісного спілкування, причому він робить це доволі ґрунтовно, створюючи відповідні умови для пізнання дитиною себе самої як особистості та світу в цілому.

Головна направленість краєзнавчої роботи полягає в проведенні та організації подорожей по рідному краї: пішохідних переходів, прогулянок-походів, тематичних екскурсій, цільових прогулянок тощо [3, с. 253].

Під час краєзнавчої роботи діти старшого дошкільного віку крок за кроком збирають знання про дитячий садок, свій родовід, рідну природу, мікрорайон, вулицю, місто, у нерозривному взаємозв'язку із вивченням спадщини народу, звичаїв свого краю, мови та історії, – саме так виховується почуття великої гордості за народ, утворюється та розвивається національний світогляд.

Головна привабливість краєзнавчого напряму полягає у розв'язанні головних завдань програми щодо розвитку дитини дошкільника від народження до шести років «Я у Світі» не лише у тому, що це досить надійний засіб оздоровлення, фізичного розвитку, загартування як морального, так і фізичного, вольового, а ще й у тому, що він будує шлях до пізнання в цілому світу. При досить вмілій організації кожне із занять – це приємна і яскрава подія, що досить надовго залишиться у пам'яті.

Таким чином, краєзнавча робота є свого роду провідником у невідоме, оскільки у старшому дошкільному віці дітям так багато потрібно відкрити для себе, пізнати світ та знайти власне у ньому місце.

Головною основою туристично-краєзнавчої роботи є саме ті джерела, на котрі може безпосередньо опиратися вихователь під час підготовки до екскурсії або певного іншого виду роботи.

Під час ознайомленні дітей старшого дошкільного віку із рідним містом необхідно пам'ятати наступне:

- ознайомлення має природно входити у розвивально-пізнавальний цілісний процес, що побудований на основі відповідних форм активності самого дошкільника: соціально-моральній, фізичній, пізнавальній, мовленнєвій, емоційно-ціннісній, креативній та художньо-естетичній;

- введення краєзнавчого матеріалу проводити враховуючи принципу певного поступового переходу від матеріалу більш близького для дитини, до менш близького;

- формування у дошкільника особистого ставлення до подій, фактів у житті власного міста, більш активніше залучення дітей до дійсності соціальної, підвищення значимості особистісної для них того, що навколо них відбувається;
- налагодження відповідного діалогу із спадщиною культурною сучасного та минулого;
- вибір самостійний тієї або іншої діяльності, в котрій діти хотіли б відобразити власні уявлення, почуття про почуте і побачене (складання розповідей, творча гра, загадок, створення мультимедійних посібників, виготовлення іграшок, проведення екскурсій, складання колажу, діяльність відносно благоустрою власного міста, охорона природної спадщини);
- залучення дітей старшого дошкільного віку до участі у святах у місті;
- досить свідомий вибір методів, для ознайомлення дітей із власним містом, областю;
- створення середовища розвивального у групі, що сприятиме загальному розвитку особистості дошкільника за рахунок народної культури;
- організація роботи із батьками старшого дошкільника під таким девізом: «Знання та любов до рідного міста – дітям» [43, с. 76].

Найбільш розповсюдженою формою щодо організації туризму відносно старших дошкільників являються пішохідні екскурсії та прогулянки за межі закладу дошкільної освіти. Подібні туристичні заходи надають незрівнянний ні з чим ефект зміцнення дитячого організму, оздоровлення, урізноманітнюють рухову діяльність дітей.

Краєзнавство та дитячий туризм є одним із основних напрямків освітнього процесу, що застосовується із ціллю формування життєвого досвіду дітей дошкільного віку, їх світосприймання.

Як відмічає дослідниця Н. Пангелова, краєзнавчо-туристична робота у закладах дошкільної освіти являється цілим комплексом відносно

усестороннього розвитку дітей, активного пізнання ними довкілля (предметного, природного, соціального) та себе самих. [53, с. 102].

В розвитку різних напрямків дитячого туризму можуть бути реалізовані такі напрямки:

- еколого-туристське виховання дітей старшого дошкільного віку в системі дошкільної освіти;
- реабілітація та оздоровлення підростаючого покоління у загальній системі санаторно-курортного обслуговування та спортивного;
- туризм як вид досить активного відпочинку та організації дозвілля дітей старшого дошкільного віку;
- дитячий туризм як певна форма духовного і фізичного розвитку особистості дошкільників;
- туризм як провідна форма підвищення рівня освіти дітей старшого дошкільного віку;
- пропаганда та реклама здорового способу життя, відволікання дітей старшого дошкільного віку від перебування на вулицях та від безцільного проведення власного часу;
- участь дітей старшого дошкільного віку у спортивно-туристських, туристських секціях, клубах, об'єднаннях як певний засіб для соціалізації особистості [55, с. 506].

В безпосередній організації дитячого туризму можуть брати пряму участь підприємства, котрі слід розділити на такі чотири сектори:

- державний, де безпосередньо можуть бути вироблені значимі соціальні блага (послуги обслуговування санаторно-курортного, цільові програми загального розвитку дитячого туризму), який здійснює систему соціальних державних стандартів;
- добровільно-громадський, де проводяться клубні блага, що представляють собою послуги дитячих об'єднань спортивно-оздоровчої та

туристичної спрямованості (туристські клуби, асоціації і союзи, які є некомерційними організаціями);

– змішаний, в якому надаються послуги дитячого туризму некомерційними приватними організаціями (благодійні приватні організації та відповідні фонди туристичного розвитку);

– комерційний, де працюють приватні компанії, які спеціалізуються безпосередньо у сфері дитячого туризму.

Як відзначає дослідник, І. Огірко, головними засобами туризму у закладах дошкільної освіти являються:

– похід туристичний;

– підготовчі вправи, що сприяють загальному розвитку у дошкільників фізичних якостей із максимальним задіюванням потенціалу середовища природного.

– вправи із багатоборства прикладного – в'язання вузлів, розставлення палаток тощо [50, с. 204].

На етапі підготовчому, в організації походів можна проводити вправи легкоатлетичні, гімнастичні прикладні вправи, плавання, народні ігри.

Як відмічає С. Матвієнко, великого значення під час проведення роботи фізкультурно-оздоровчого спрямування з дітьми відіграють рухливі народні ігри. Вони є важливим компонентом фізичної народної культури. Переважну їх частину вищезгадані вчені відносять до сюжетних, або так званих відтворювальних ігор. Всі без винятку народні відтворювальні рухливі ігри мають певний відбиток особистої творчості дітей, відрізняються власною різноманітністю сюжетів та являються свідченням загальновідомої спроможності дітей до спостереження, відтворення особливостей діяльності дорослих, деяких природних явищ тощо [44, с. 34].

В процесі безпосередньої підготовки до пішого походу діти в спільній та освітній діяльності із дорослими пізнають головні основи краєзнавства, початки саме культури екологічної.

Враховуючи саме той факт, що однією із основних форм краєзнавчої роботи вихователів закладів дошкільної освіти із дітьми дошкільного старшого віку є екскурсії, необхідно визначити їх основні ознаки та сутність.

Екскурсія – це певний наочний процес пізнання, основними складовими котрого є підібрані об'єкти спостереження та розповіді про них.

В загальному, екскурсійна методика може складатися із двох таких основних етапів:

- підготовка до проведення екскурсії;
- безпосереднє проведення екскурсії [21, с. 270].

Власне, до підготовчого етапу відносять:

- складання плану відносно проведення екскурсії;
- формування відповідної теми та визначення головної мети екскурсії;
- підготовка екскурсовода;
- складання маршруту та відбір об'єктів екскурсійного показу;
- робота над безпосереднім змістом екскурсії;
- розробка екскурсійного регламенту [29, с. 271].

Побудову екскурсії в закладах дошкільної освіти включає в себе наступні принципи:

- освітній – розповідь про певний об'єкт для спостереження має збільшувати знання дітей дошкільного віку, викликати в них значний інтерес до пізнання, забезпечувати інтелектуальний загальний розвиток дітей;

- виховний – має бути присутнім цілий арсенал впливів виховних на особистість.

У відповідності до змісту екскурсії поділяються на:

- оглядові (багатопланові, комплексні), що передбачають ознайомлення загальне із безпосереднім об'єктом для спостереження;

– тематичні (на одну тему), що проводяться за певною конкретно визначеною темою.

– оглядові – показ об’єктів, які мають різний зміст та за форму. Тут можуть бути і об’єкти природні, і архітектурні споруди та пам’ятники, будівлі, місця де мали місце видатні події. Подібні екскурсії формують уявлення загальні про приміщення, будівлі, вулицю, комплекс рослинництва загалом [40, с. 18].

Екскурсії тематичні безпосередньо присвячені розкриттю деякої теми та поділяються на: виробничі, географічні (ландшафтні), архітектурні, природознавчі, мистецькі, музейні, літературні.

Головна тематика освітніх екскурсій у великій мірі залежить від вікового складу дітей, особливостей їх загального розвитку та місця де вони мешкають.

Екскурсії тематичні проводяться, зазвичай спеціалістами – екскурсоводами. Головна перевага подібних екскурсій полягає у тому, що вони дають певну можливість показати відповідні зв’язки між лініями освітніми в межах конкретно визначеної теми.

Власне екскурсія може бути:

- вступною щодо вивчення деякої теми;
- супровідною – доповнює певну тему, більш глибоко розкриває її основний зміст;
- заключною – підведення головних підсумків вже вивченого загалом [64, с. 259].

Важливого значення набуває підготовка екскурсії із дошкільнятами, що, враховуючи вік дітей організовується у вигляді гри чи прогулянки. В даному випадку, роль гри є настільки значною, що по суті, її слід вважати найбільш вдалою формою пізнання у дошкільному віці. Проводяться ігри для дітей старшого дошкільного віку на більш якісному і вищому рівні: ігри-конкурси, ігри-пошуки, ігри-дослідження, квест-ігри. В основному змісті екскурсій для дітей слід враховувати основну динаміку вікових інтересів.

Експерсійні походи із дошкільниками по місту в межах роботи Клубу вихідного дня виконують не тільки функцію культурно-просвітницьку, а й краєзнавчу.

Головною формою будь-якого походу являється екскурсія, іншими словам колективний огляд певного об'єкта спостереження відвідувачами, що є об'єднаними в групу екскурсантів. Загальновідомим є той факт, що доволі важким у роботі по ознайомленню із рідним містом, а особливо з його історичною спадщиною та відомими місцями є складання дошкільниками розповіді. Вихователю потрібно враховувати, що розповідь має супроводжуватися матеріалом наочним – репродукціями, фотографіями, слайдами, малюнками, схемами. У процесі розповіді необхідно звертатися до дітей із запитанням, щоб відповідним чином активізувати їхню увагу та викликати відповідне бажання про щось дізнатись самостійно та спробувати здогадатися про щось, запитати загалом [61, с. 109].

Екскурсія має бути побудована на вирішенні певної проблеми. В такому випадку, дошкільники будуть здійснювати пошук відповідей на поставленні питання, висувати різноманітні власні припущення. Для цього вихователь має пропонувати питання, навколо котрих безпосередньо проводиться бесіда: «Що нагадує тобі даний предмет, об'єкт? Що той що його створював міг бачити, чути, думати? Ким ви б могли стати, опинившись у відповідні часи побутування предмета, об'єкта? Що ви б із собою взяли у «подорож» до минулого? Що із старовинних речей у вас є вдома ?».

Отже, головною передумовою проведення якісної екскурсії являється детальне знайомство із безпосереднім об'єктом спостереження. Власне, саме від того, як є сформована певна експозиція, через її основний зміст поєднується образність і сприйнятливність, що може бути висвітлено з використанням різних методів, відбувається прилучення дітей до першоджерел знань та створюються відповідні умови для здійснення освітньої та виховних функцій.

Висновки до першого розділу

Краєзнавство являється однією із вагомих основ у зміцненні зв'язку закладу дошкільної освіти із працею, життям, дорослих. Об'єднуючи у собі пошуково-дослідницьку, навчально-пізнавальну та корисну суспільно діяльність дітей, краєзнавство безпосередньо володіє значним потенціалом виховним. Краєзнавчо-туристична діяльність – це спосіб інтегрований розвитку та навчання дітей. Головна її спрямованість полягає у проведенні та організації подорожей рідним краєм: пішохідних переходів, прогулянок-походів, цільових прогулянок, екскурсій (виробничих, краєзнавчих, географічних тощо) та мандрівок.

Дитячий туризм та краєзнавство – це засіб універсальний оздоровлення, виховання, розвитку та навчання дітей дошкільного віку. Дитячий туризм – це передусім здоров'я, рухова активність, фізичне вдосконалення, захоплюючий вид відпочинку та живе пізнання оточуючого світу.

У процесі туристично-краєзнавчої роботи природно зливаються оздоровчі, виховні та освітні впливи на особистість старшого дошкільника, формуються відповідні заходи для усвідомлення наявних причинно-наслідкових зв'язків між суспільством і природою. Організація туристично-краєзнавчої роботи в закладах дошкільної освіти відповідає саме тим вимогам, що, в наш час, є основними у вихованні дітей старшого дошкільного віку, а саме: здійснення гармонійного всебічного розвитку на основі національній, формування в них індивідуальності творчої, виховання культури і духовності. Слід відмітити, що туристичне краєзнавство це найширша та найдоступніша сфера використання вмінь та знань, а туристично-краєзнавча діяльність є певного роду провідником у невідоме, оскільки у старшому дошкільному віці багато належить дитині відкрити для себе, пізнати світ та знайти власне у ньому місце.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ПОДОРОЖІ ЯК ЗАСОБУ ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ КРАЄЗНАВЧИМ ПРОСТОРОМ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

2.1. Організаційно-педагогічні умови та принципи проведення туристично-краєзнавчої роботи зі старшими дошкільникам

Визначення педагогічних умови та принципів дозволяє підвищити ефективність умов організації та проведення туристично-краєзнавчої роботи зі старшими дошкільникам.

Розглянемо, які саме принципи являються найбільш важливими відносно проблеми, яка нами вивчається.

Перший це принцип оздоровчої спрямованості організації фізичного виховання, який визначається саме тим, що ставляться певні конкретні завдання відносно зміцнення здоров'я дітей, сприяння їх загартуванню та залученню до рухливих ігор і фізичних вправ. Під час підбору фізичних вправ повинно бути враховано не лише мета профілактична, а й потреба усестороннього оздоровлення дитячого організму, покращення його якостей фізичних у досить тісній єдності із підтримкою стану емоційно-позитивного, світосприймання оптимістичного. Під час проведення плануванні занять з фізичної культури обов'язково має регулюватися фізичне навантаження, що враховує відповідні закономірності покращення здоров'я. Дана робота проводиться при постійному лікарсько-педагогічному контролі лікаря, вихователя та завідувача [46].

Наступний це принцип природовідповідності. Усе, що безпосередньо узгоджується із природою, має розглядатися як певне благо; яке суперечить її

загальному розвитку – як невідповідність і зло. Даний принцип є основним, вищим принципом усього процесу виховання та життя людини.

Наступний принцип гуманізації спрямовує процес виховання на здійснення обліку особливостей вікових, збереження відповідної атмосфери взаєморозуміння та доброзичливості між дітьми і дорослими.

Наступний це принцип опори на сферу дитини емоційно-чуттєву, що потребує створення відповідних умов для появи реакцій емоційного спрямування та загального розвитку емоцій, що значною мірою посилюють увагу дошкільника на об'єкті його пізнання, власних вчинків та дії, що може бути досягнуто через ситуації співпереживання і прогнозування розвитку ситуації.

Реалізація відповідного принципу цілеспрямованості має велике значення в діяльності туристсько-краєзнавчого спрямування. Його додержання передбачає проведення організації краєзнавчо-туристської роботи у відповідності до завдань виховання в загальному, формування більш позитивних якостей особистості, іншими словами саме завдання визначають форми, зміст та відповідні методи краєзнавчо-туристської роботи [52, с. 222].

Наступним є дидактичний принцип науковості, який застосовується передусім х метою планування роботи краєзнавчо-туристського спрямування, він здійснюється у підході системному до розв'язання даного завдання, може бути втіленим в життя під час безпосередньої підготовки старших дошкільників до виконання певної роботи у туристських заходах, попереднього дослідження району подорожі, обробці вже зібраних матеріалів тощо.

Важливим також є принцип доступності у туристській діяльності, який реалізується через її безпосередній зміст. Відповідна демократичність краєзнавчо-туристської діяльності передбачає досить успішну участь в ній дітей дошкільного віку із будь-яким загальним рівнем інтелектуального, фізичного та емоційного розвитку. Власне, це є можливим, оскільки вона не потребує досягнення значних показників вольової та фізичної підготовки, як у спорті, не

вимагає обдарованості інтелектуальної, як у навчальній роботі, не передбачає значної емоційної направленості, як у більшості художніх видах діяльності [52, с. 223].

Принцип доступності відіграє важливу роль і під час проведення планування краєзнавчо-туристської роботи. Так, відсутність даного принципу та принципів систематичності та послідовності під час організації туристської роботи із дітьми старшого дошкільного віку є особливо помітною у відповідних спробах окремо взятих вихователів здійснити перший похід за досить складним маршрутом. Звісно, це тимчасово мобілізує дошкільників і вони роблять спроби активністю, гарною поведінкою, «заробити» своє право на прийняття участі у поході. Проте педагогічна доцільність подібного підходу ніяк себе не виправдовує. Непосильний похід потребує значних витрат та напруги фізичних сил дітей дошкільного віку.

Педагогічна результативність подібного заходу завжди є нижчою, ніж у тих походах, в котрих разом зі спортивною присутня пізнавально-краєзнавча діяльність, що безпосередньо поєднана із грою. Разом із, порушення послідовності у доступних труднощах та відповідні складнощі походів можуть спричинити до травматизму, перевантаження, нещасного випадку на самому маршруті. Дані походи формують у дошкільника враження помилкове майстерності, спричиняють ними ігнорування малих форм туристської роботи [52, с. 222].

Одним із найбільш важливих педагогічних принципів, що особливо успішно реалізуються у процесі туристсько-краєзнавчої роботи, являється принцип цілісності процесу виховання та єдності впливу педагогічного. Дана діяльність спроможна водночас впливати на емоційну, інтелектуальну та вольову сфери дошкільників, реалізовувати органічне злиття виховного, освітнього та оздоровчого процесів.

Орієнтиром та основою у налагодженні відносин вихователя із дитиною являється принцип взаємозв'язку вимогливості із відповідною повагою до особистості. Реалізація даного принципу у туризмі має власні особливості.

Відповідальність педагога за життя та здоров'я дітей зобов'язує його бути досить добре обізнаним зі всіма без винятку сферами життя та діяльності дошкільника. Знання про характер, темперамент, здібності, міркування, задатки, переживання тощо дають можливість вихователю більш продуктивніше проводити ціле направлену роботу відносно розвитку певних окремих сторін особистості власних вихованців.

Реалізація відповідного принципу індивідуального підходу до дітей дає можливість педагогу, спираючись на більш позитивні якості дитини дошкільного віку, проводити повсякденну допомогу у досить складних ситуаціях, використовувати різні методи саме впливу виховного.

Вагому роль у туристсько-краєзнавчій роботі надається принципу систематичності та послідовності. Його здійснення передбачає побудову саме такої педагогічної системи, в котрій всі її складники будуть утворювати цілісну єдність. В даному випадку важливими є саме неперервність педагогічного процесу у краєзнавчій та туристській роботі, наступність і поступовість у виховній роботі.

Таким чином, краєзнавчо-туристська діяльність дітей старшого дошкільного віку регулюється усіма, без винятку, педагогічними принципами у їх своєрідній взаємодії. Важливою умовою ефективності здійснення даних педагогічних принципів у туристсько-краєзнавчій діяльності дітей являється їх посилення головними напрямками, правилами, законами та традиціями туризму.

На основі вивчення досвіду роботи закладів дошкільної освіти було встановлено три найбільш важливі умови, що мають значний вплив на ефективність та якість процесу залучення дітей до безпосередньої участі у

діяльності туристично-краєзнавчого спрямування. Проведемо аналіз даних умов більш детальноше.

Перша умова полягає у застосуванні потенціалу дитячого туризму у здійсненні краєзнавчої діяльності зі старшими дошкільниками в закладі дошкільної освіти. Постійні цільові прогулянки, прогулянки-походи, переходи на різну відстань з різною інтенсивністю та із доланням перешкод безпосередньо розвивають у дітей їхню витривалість. Знаходження протягом довгого часу на свіжому повітрі у русі значною мірою загартовує організм дитини та зміцнює легені. Проведення на місці зупинки під час подорожі рухливих ігор, ігор-естафет, змагань, подолання смуги певних перешкод та виконання всіх інших завдань рухливого спрямування на маршруті покращують рухові вміння дітей дошкільного віку, розвивають в них фізичні якості. Власне, краєзнавчо-туристська робота сприяє створенню досить активного рухового режиму в умовах закладу дошкільної освіти [67, с. 170].

Дитячий туризм безпосередньо урізноманітнює, збагачує педагогічний процес; його основні елементи досить органічно переплітаються із певними іншими видами діяльності дітей дошкільного віку.

Опираючись на знання дошкільників базові із різних розділів програми, діяльність краєзнавчо-туристського спрямування значною мірою поглиблює весь загальний процес розвитку дитини (моральна, інтелектуальна, фізична, психічна, розумова, емоційна, волюва, почуттєва сфери), формує глибокі та системні знання про оточуючий світ у взаємозалежностях та взаємозв'язках. Різноманіття методів, тем, форм та засобів роботи сприяє безпосередньому прояву у дошкільників особистісних якостей, їх здібностей та здатностей.

Різноманітні подорожі є цікавими не лише для дітей старшого дошкільного віку, а й для дорослих, підтримуючи у них зацікавленість до даної діяльності. Згуртованість дітей, колективу батьків та вихователів сприяє збільшенню педагогічного впливу безпосередньо на самих дошкільнят. Краєзнавчо-

туристська робота дає певну можливість сформувати у дошкільників певний первинний досвід. Кожна така подорож це є певні нові враження, пошук нового у вже знайомому, а знайомого навпаки – у новому; це деяке входження у світ – прекрасний та значущий. Даний вид роботи безпосередньо сприяє відповідному налагодженню досить дружніх зв'язків між закладом дошкільної освіти та школою; спільне відвідування концертів, свят, туристських зустрічей, конкурсів, виставок; прогулянки спільні до лісу та змагання на стадіоні [6, с. 77].

Другою важливою умовою є взаємодія закладу дошкільної освіти із батьками вихованців відносно проведення роботи туристично-краєзнавчого спрямування. Повноцінне виконання завдань виховання, розвитку та навчання дітей дошкільного віку є можливим тільки при умові досить злагодженого співробітництва дорослих. Вихователі та батьки дітей дошкільного віку повинні зрозуміти, що вони так само, як і їх діти, являються учасниками рівноправними педагогічного процесу, та мають взаємодіяти на засадах партнерства, довіри, єдності вимог та взаємоповаги. Як говорив відомий педагог, В. Сухомлинський, що лише разом із батьками, зусиллями спільними, педагоги здатні дати дітям досить велике людське щастя.

Більш детально розглянемо форми взаємодії родини та закладу дошкільної освіти, що можуть застосовуватися у краєзнавчій діяльності. Згуртованість сім'ї це досить важлива складова виховання дитини дошкільного віку.

Туристична діяльність дітей дошкільного віку разом з їх батьками сприяє встановленню відносин взаєморозуміння співробітництва між різними поколіннями, налагодженню досить теплих відносин у родині [7].

Однак, під організації сімейного туризму не потрібно його розглядати як вузько спрямовану, однолінійну трансляцію спортивного, життєвого, краєзнавчого та фізкультурно-оздоровчого досвіду від старшого покоління до

дітей. В даному випадку важливо налагодити взаємодію співпраці людей, які є різні за віком та власними життєвими пріоритетами.

Досить актуальною в наш час стає саме діяльність дітей дослідницька, що передбачає безпосереднє проведення серед дітей, для прикладу конкурсів на кращу дослідницьку роботу, яка проведена разом із батьками. Багато пам'яток природи на даний час виявляються на грані знищення, а певні просто з них вже не існують.

Третя умова передбачає додержання вимог відносно проведення краєзнавства та туризму із дітьми дошкільного старшого віку. В наш час гостро як ніколи стоїть проблема переорієнтування змісту освіти у сторону оздоровлення дітей, створення відповідних умов для всебічного, повноцінного розвитку особистості.

Сприяти вирішенню даної проблематики саме на рівні закладу дошкільної освіти може раціональна організація відповідної системи фізичного виховання, у тому рахунку застосування дитячого туризму.

Отже, було обґрунтовано педагогічні умови та принципи організації туристично-краєзнавчої роботи.

2.2. Технологія туристичної подорожі як ефективний засіб ознайомлення дітей передшкільного віку з краєзнавчим простром Дніпропетровщини

Туристична подорож може бути надзвичайно ефективним засобом ознайомлення дітей передшкільного віку з краєзнавчим простором Дніпропетровщини.

Підготовчий етап є одним із ключових складових успішної туристичної подорожі з дітьми передшкільного віку. На цьому етапі визначаються стратегічні

та організаційні аспекти подорожі, готуються необхідні матеріали, інструменти та ресурси.

Перед початком підготовки туристичної подорожі необхідно чітко визначити мету та цілі подорожі. Визначення мети допомагає встановити, які основні знання, навички та враження мають отримати діти в результаті подорожі.

Визначення мети та цілей туристичної подорожі є важливим кроком для успішної організації та проведення подорожі дітей старшого дошкільного віку з метою ознайомлення з краєзнавчим простором Дніпропетровщини. Мета та цілі подорожі мають бути зорієнтовані на розвиток та пізнання дітей у відповідності до їхнього вікового рівня та потреб [5, с. 87].

Мета подорожі полягає у сприянні розвитку та пізнанні дітей старшого дошкільного віку шляхом ознайомлення з краєзнавчим простором Дніпропетровщини. Метою може бути:

- збагачення культурного досвіду;
- підвищення рівня культурної грамотності дітей, ознайомлення їх з історією, традиціями, мистецтвом та культурною спадщиною регіону;
- вивчення природних особливостей;
- розвиток екологічної обізнаності та поваги до природи, ознайомлення з унікальними природними резерватами та ландшафтами Дніпропетровщини [5, с. 88].

Цілі подорожі визначають конкретні завдання, які потрібно досягти під час подорожі для досягнення мети. Можливими цілями для туристичної подорожі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з краєзнавчим простором Дніпропетровщини може бути:

- відвідання конкретних історичних об'єктів, музеїв або пам'ятників культури для поглиблення знань та розуміння культурної спадщини регіону.
- вивчення природних особливостей регіону, включаючи різноманіття флори та фауни, геологічні формації та водні об'єкти.

– проведення творчих майстер-класів, інтерактивних ігор та екскурсій для підвищення активності дітей.

Чітко визначені мета та цілі подорожі є важливими, оскільки вони слугують орієнтиром для планування та організації всіх аспектів подорожі і допомагають досягнути бажаного результату в розвитку та пізнанні дітей [7].

Після визначення мети та цілей туристичної подорожі для дітей старшого дошкільного віку з метою ознайомлення з краєзнавчим простором Дніпропетровщини, наступним важливим кроком є вибір місць для відвідування. Вибір місць повинен відповідати меті та цілям подорожі та бути цікавими та безпечними для дітей старшого дошкільного віку.

Можуть бути такі місця для відвідування:

1. Історичні об'єкти. Включення до маршруту історичних об'єктів, таких як замки, старовинні церкви, фортеці або музеї, може допомогти дітям поглибити знання про минуле регіону та його культурну спадщину. Наприклад, відвідування Дніпровський національний історичний музей імені Дмитра Яворницького або красивих старовинних місць може бути важливим елементом подорожі.

2. Природні резервати та парки. Для вивчення природних особливостей регіону можна включити до програми відвідування природних резерватів, національних парків або ботанічних садів. Наприклад, Криворізький ботанічний сад або Національний природний парк «Орільський» нададуть дітям можливість вивчати природу та екологію.

3. Мистецькі центри та музеї. Для розвитку естетичних смаків та апробації мистецьких навичок можна відвідати мистецькі центри, галереї мистецтв або музеї сучасного мистецтва. Діти матимуть можливість виявити свою творчість і навіть створити власні шедеври.

4. Локації для інтерактивних занять. Під час подорожі можна влаштувати інтерактивні заняття та майстер-класи, наприклад, в майстернях місцевих

майстрів, де діти можуть навчитися різноманітним ремеслам або створювати власні сувеніри.

5. Традиційні заходи та фестивалі. Якщо в подорожі можна включити участь у місцевих традиційних заходах чи фестивалях, то це стане чудовою можливістю дітям познайомитися з місцевою культурою та традиціями [12, с. 152].

При виборі місць для відвідування важливо враховувати вікові особливості та інтереси дітей, забезпечувати їхню безпеку та комфорт під час подорожі. Комбінування різних типів локацій може зробити подорож більш насиченою та цікавою для дітей.

Розробка детального розкладу та програми подорожі є ключовим етапом організації туристичної подорожі для дітей старшого дошкільного віку з метою ознайомлення з краєзнавчим простором Дніпропетровщини. Цей етап допомагає забезпечити системність та логіку в проведенні подорожі та досягненні планованих цілей.

Розробка розкладу передбачає:

1. Визначення тривалості подорожі. Спочатку слід визначити, скільки часу буде виділено на подорож. Це дозволить розподілити час між різними локаціями та активностями.

2. Визначення маршруту. Необхідно вибрати послідовність місць, які будуть відвідані. Позначити їх на мапі та визначити оптимальний маршрут між ними, з урахуванням відстаней та часу на пересування.

3. Планування часу на кожен локацію. Важливим є визначення, скільки часу буде відведено для кожного відвідуваного місця. Необхідно звернути увагу на плановані активності, екскурсії, обіди, вільний час тощо.

4. Розробка денних розкладів. Для кожного дня подорожі важливо розробити детальний розклад, вказавши час початку та закінчення кожної активності, плановані заняття та обідні перерви.

5. Врахування особливостей дітей. Під час розробки розкладу слід враховувати вікові особливості дітей, забезпечити регулярні перерви для відпочинку та годування, а також передбачити інтерактивні та розвивальні активності [28, с. 94].

Перед початком подорожі важливо також розробка її програму.

Для кожної локації необхідно підготувати короткий опис, в якому вказано основну інформацію та цілі, які планується досягти через ці відвідування. Включити до програми подорожі також потрібно ігри, вікторини, досліди, які допоможуть дітям активно вивчати і поглиблювати знання. До програми важливо додати цікаві факти та історичну інформацію про кожен локацію, щоб збагатити культурний досвід дітей. В програмі слід відвести час для самостійних спостережень та власних вражень, коли діти можуть фіксувати свої враження та задавати питання.

Після розробки розкладу та програми подорожі, важливо пам'ятати, що плани можуть змінюватися в залежності від обставин, тому доречно мати запасний план або варіанти альтернативних дій на випадок несподіваних подій.

Наступним важливим етапом в технології проведення туристичної подорожі є забезпечення безпеки та комфорту дітей старшого дошкільного віку. Дотримання відповідних заходів забезпечує безпечну та приємну подорож для дітей та зменшує ризики.

До основних заходів щодо забезпечення безпеки та комфорту дітей під час подорожі слід віднести:

1. Медична підготовка. Перед початком подорожі необхідно перевірити медичний стан дітей та забезпечити наявність необхідних медичних препаратів та аптечки. Розробити список контактів медичних установ у районі відвідування.

2. Супровід. Постійний супровід вихователів та дорослих осіб є важливим для забезпечення безпеки та комфорту дітей. Кожній групі дітей слід призначити відповідального супровідника.

3. Врахування алергій та харчових обмежень. Необхідно провести опитування серед батьків про можливі алергії та харчові обмеження дітей та забезпечити відповідне харчування під час подорожі.

4. Правила безпеки. Потрібно навчити дітей правилам безпеки під час подорожі, включаючи правила дорожнього руху, безпеку у водоймах та загальні поради щодо ставлення до незнайомих осіб.

5. Екстрені ситуації. Важливо провести інструктаж з дітьми щодо дій у випадку екстрених ситуацій, таких як пожежа, якщо загубилися, при травмі чи інші небезпеці.

6. Комфортна інфраструктура. Вибирати місця для відвідування необхідно такі, що мають комфортну інфраструктуру для дітей, включаючи туалети та місця для відпочинку.

7. Погодні умови: Слід ретельно вивчати погодні умови перед подорожжю та забезпечити відповідний одяг та обладнання (наприклад, дощовики або куртки у разі погіршення погоди) [28, с. 95].

Забезпечення безпеки та комфорту є пріоритетним завданням під час туристичної подорожі з дітьми. Організатори та супроводжуючий персонал повинні бути готові до дій у будь-яких ситуаціях і завжди дбати про добробут та безпеку дітей.

Успішна туристична подорож для дітей старшого дошкільного віку з метою ознайомлення із краєзнавчим простором Дніпропетровщини потребує співпраці з вихователями та батьками. Їх залучення може покращити організацію та якість подорожі, а також створити позитивне досвід для дітей.

Можна використати такі способи залучення вихователів та батьків:

1. Збір інформації від батьків. Потрібно зібрати інформацію від батьків щодо їхніх дітей, включаючи медичні особливості, алергії та харчові обмеження. Це допоможе підготуватися до можливих ситуацій.

2. Запросити батьків на зустріч. Можна організувати зустріч з батьками, під час якої можна представити плани та цілі подорожі, розповісти про маршрут та програму, а також обговорити правила безпеки та вимоги до дітей.

3. Залучення батьківської ради. Якщо у закладі дошкільної освіти є батьківська рада, то можна звернутися до неї з пропозицією про підтримку та участь у підготовці та проведенні подорожі.

4. Колективні рішення. Рішення необхідно приймати з врахуванням думок батьків та вихователів. Це може створити відчуття спільної відповідальності за подорож.

5. Комунікація. Важливо забезпечувати постійну комунікацію з батьками та вихователями під час підготовки та проведення подорожі, сповіщаючи їх про будь-які зміни чи подробиці.

6. Залучення вихователів та батьків у процес організації та проведення туристичної подорожі допомагає створити позитивний та безпечний досвід для дітей. Ця співпраця також може сприяти зростанню рівня зацікавленості та розвитку у дітей. Важливим також є правильне формування групи, яка буде брати участь в подорожі [36, с. 58].

Формування групи дітей для туристичної подорожі є важливим етапом в організації події, яка передбачає ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з краєзнавчим простором Дніпропетровщини. Враховуючи вікові, психологічні, інтереси та індивідуальні особливості дітей, процес формування групи має бути обдуманим і добре спланованим.

Важливим є визначення критеріїв формування старшої дошкільної групи. Потрібно враховувати інтереси та захоплення дітей при формуванні груп.

Наприклад, якщо одні діти цікавляться природою, а інші – історією, можливо, варто створити окремі групи з відповідним акцентом.

Не менш важливим є врахування особливих потреб дитини. Якщо деякі діти мають особливості чи потреби, потрібно забезпечити їм відповідну підтримку та увагу, враховуючи, що вони можуть потребувати індивідуальних підходів.

Важливо намагатися створити групи, де діти мають схожий характер чи темперамент, що сприятиме гармонійній взаємодії та комфортному спілкуванню. Також потрібно враховувати рівень підготовки дітей до подорожі. Наприклад, якщо деякі діти мають ґрунтовні знання про краєзнавство, а інші – ні, це може вплинути на формування груп.

Потрібно також забезпечити баланс між хлопчиками та дівчатками у кожній групі, щоб створити рівномірний розвиток та співпрацю між статями.

Сам же процес формування групи може складатися з таких етапів:

1. Анкетування батьків. Необхідно попросити батьків заповнити анкету, де вони можуть вказати інформацію про свою дитину, її інтереси та особливості. Це допоможе зрозуміти, яка група буде найбільш підходящою для кожної дитини.

2. Збалансованість груп. Важливо забезпечити баланс у кожній групі за різними критеріями, враховуючи вік, стать, інтереси та потреби.

3. Комунікація. Необхідно забезпечити комунікацію з батьками та вихователями щодо формування груп та відповісти на їхні можливі запитання та пропозиції [36, с. 59].

Формування групи дітей для туристичної подорожі вимагає уважної уваги до індивідуальних потреб та особливостей кожної дитини, а також дотримання балансу між різними критеріями, щоб забезпечити якісний та позитивний досвід для усіх учасників.

Планування групових активностей для туристичної подорожі з дітьми старшого дошкільного віку до краєзнавчого простору Дніпропетровщини є ключовим етапом. Ви повинні враховувати педагогічні, розважальні та розвиваючі аспекти, а також дотримуватися мети та цілей подорожі.

Починати подорож потрібно зі спільних інтерактивних вправ, які допоможуть дітям познайомитися між собою та з супроводжуючими дорослими. Це може бути гра на знайомство або спільна тематична активність.

Має бути організована екскурсії до місцевих історичних, природних чи культурних об'єктів, де діти зможуть дізнатися більше про Дніпропетровщину. Під час екскурсій надати інформаційну підтримку та пояснення..

Можна організувати майстер-класи, під час яких діти зможуть виготовляти сувеніри, робити малюнки або розвивати ремесельні навички, пов'язані з краєзнавством. Включити у програму також можна групові ігри та конкурси, які сприяють співпраці та комунікації між дітьми. Це може бути вікторина на тему регіону або командні спортивні ігри [37, с. 158].

Можна запланувати активності на природі, такі як пікніки, походи, дослідницькі прогулянки, де діти зможуть більше дізнатися про природу та навколишнє середовище. Важливим є планування відвідин музеї, виставок та інших культурних об'єкти, які допоможуть дітям розширити свої знання та культурний багаж.

Під час подорожі можна організувати творчі сесії, де діти зможуть виразити свої почуття та враження через малюнок, колаж, поезію або інші види виразного мистецтва. Також можна провести спільні вечори біля вогнища з піснями, розповідями та загадками, що створять атмосферу спільності та взаєморозуміння. Важливим також є залучення дітей до групових дискусій, під час яких вони можуть обговорювати свої враження, думки та висловлювати свої питання.

Після закінчення подорожі варто провести оцінювання досягнень дітей передшкільного віку, зокрема їхніх знань, навичок та вражень, отриманих під час

ознайомлення з краєзнавчим простором Дніпропетровщини. Вимірювання та оцінка досягнень мають на меті визначити, наскільки успішно були досягнуті педагогічні цілі та завдання подорожі.

Можна використати наступні методи визначення досягнень:

1. Спостереження. Вихователі та супроводжуючі дорослі можуть зафіксувати спостереження щодо виявлення нових знань та навичок у дітей під час екскурсій та інших активностей. Наприклад, якщо під час відвідування музею дитина висловлює цікаві запитання про історію регіону, це може свідчити про її пізнавальний інтерес.

2. Вікторини та тести. Можна використовувати тести або вікторини для перевірки знань дітей про Дніпропетровщину перед та після подорожі. Порівняти результати, щоб визначити, наскільки зросли їхні знання.

3. Творчі завдання. Слід попросити дітей створити малюнки, колажі, розповіді або інші творчі роботи, які відобразатимуть їхні враження та знання про відвідані місця. Варто проаналізувати ці роботи на предмет розуміння та емоційного виразу.

4. Анкетування. Дітей можна запитати про їхні враження від подорожі, їхні нові знання та інтереси. Використовувати анкети слід з відкритими та закритими питаннями.

5. Портфоліо. Можна створити портфоліо кожної дитини з її роботами, записами та фотографіями під час подорожі. Це може бути важливим інструментом для вимірювання досягнень [43, с. 76].

Оцінка досягнень дітей має бути комплексною та враховувати різні аспекти їхнього розвитку, включаючи когнітивні, соціальні та емоційні аспекти. Результати оцінки допоможуть зрозуміти, наскільки ефективно подорож вплинула на навчання та розвиток дітей передшкільного віку у контексті краєзнавства Дніпропетровщини.

По завершенню подорожі також важливо з'ясувати, як вплинула туристична подорож краєзнавчим простором Дніпропетровщини на дітей дошкільного віку. Аналіз допоможе зрозуміти конкретні зміни та навички, які набули діти завдяки подорожі.

Проведення туристичної подорожі з дітьми дошкільного віку має сприяти:

1. Підвищенню мотивації до навчання. Діти дошкільного віку можуть виявити підвищену мотивацію до навчання після подорожі, оскільки вони бачать практичне застосування своїх знань про рідний регіон.

2. Розвиток мовлення. Подорожі сприяють розвитку мовлення у дітей через спілкування з іншими та вивчення нових слів і фраз.

3. Формуванню культурної ідентичності. Діти старшого дошкільного віку навчаються цінувати свою культурну спадщину та рідний регіон, що сприяє формуванню їхньої культурної ідентичності.

4. Збільшення екологічної свідомості. Діти можуть стати більш свідомими щодо природи та навколишнього середовища, навчаються його поважати та берегти.

5. Розвитку уяви та творчих здібностей. Подорожі стимулюють уяву та творчий розвиток дітей старшого дошкільного віку, оскільки вони відкривають нові місця та можливості для творчого виразу.

6. Сприяння соціальному розвитку. Під час подорожей діти старшого дошкільного віку навчаються взаємодіяти з однолітками та дорослими, розвивають соціальні навички, такі як спілкування та співпраця.

7. Підвищенню рівня самостійності. Подорожі можуть сприяти розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку, оскільки вони навчаються бути більш незалежними та впевненими у себе.

8. Збагаченню вражень та розвитку пам'яті. Діти старшого дошкільного віку можуть зберігати незабутні враження від подорожі та навіть згадувати їх протягом багатьох років, що вплине на їхнє сприйняття світу [43, с. 77].

У результаті аналізу впливу туристичної подорожі на дітей передшкільного віку у контексті краєзнавства Дніпропетровщини можна зробити наступні висновки:

Таким чином, туристичні подорожі є важливим елементом освіти дітей дошкільного віку. Вони сприяють збільшенню мотивації до навчання, розвитку пізнавальних здібностей та розширенню кругозору. Подорожі сприяють формуванню позитивних стереотипів, культурної ідентичності та розвитку екологічної свідомості у дітей. Під час подорожей діти навчаються спілкуватися, співпрацювати та розвивати соціальні навички. Подорожі дарують дітям незабутні враження та стимулюють їхню креативність та допомагають краще розуміти та цінувати свій рідний регіон, його історію, культуру та природу.

Отже, технологія організації туристичної подорожі є важливим та ефективним засобом ознайомлення дітей передшкільного віку з краєзнавчим простором Дніпропетровщини. Вона сприяє комплексному розвитку дітей, розширює їхні можливості навчання та формує позитивні цінності.

2.3. Методичні розробки туристичних подорожей.

Першою було розроблено план подорожі до краєзнавчого музею Дніпропетровщини.

Музейна подорож «Моя Україна є однією єдиною родиною»

Мета подорожі: сформувати уявлення відносно того, що в Україні дружною родиною мешкають люди зовсім різних національностей, значно поглибити знання про побут, історію, традиції нашого народу; порівнювати; розвивати мислення, уміння проводити аналіз, виховувати любов до свого рідного краю Дніпропетровщини, гуманність, шанобливе відношення до інших народів, які населяють державу.

Тривалість: Половина дня або повний день.

Розробка розкладу та програми подорожі:

Сніданок в закладу дошкільної освіти: Діти збираються в закладі дошкільної освіти та отримують сніданок перед від'їздом.

Відвідування музею: Проводиться екскурсію музеєм, включаючи відвідування виставок та демонстрацію інтерактивних елементів, які привертають увагу дітей.

Обід: Перерва на обід в місцевому кафе або організація пікніку в музейному парку.

Завершення: Після закінчення програми, повернення до закладу дошкільної освіти.

Забезпечення безпеки та комфорту.

Хід подорожі:

Слово вихователя:

– Вітаю діти, вас, у краєзнавчому музеї Дніпропетровщини. Для початку давайте перевіримо ваші поточні знання. Я буду ставити вам запитання, а ви відповідно маєте на них дати відповідь. Тож розпочинаймо!

Запитання:

1. Наша з вами рідна країна має назву... .
2. А як саме називається ваше місто? ...
3. Де воно розміщене?...
4. Яка річка протікає через ваше місто? ...

Далі діти в музей проводять розгляд репродукції картини І. Шишкіна «Жито»).

Вихователь ставить дітям запитання:

1. Який колір має небо на картині?
2. А який колі у поля?
3. Де ще можуть поєднуються дані два кольори? (дошкільники надають відповідь, що на прапорі України).

Слова вихователя:

– Поселившись в межах нашого краю, люди побудували собі жило, понасаджували сади, понароджували дітей. На разі давайте спробуємо завітати в одне із таких помешкань – українську хату. Головне місце у світлиці безпосередньо займає стіл, який застелений зверху скатертиною. На столі знаходиться – хліб-сіть. Це є знаменним, бо здавна головною відмінною рисою українського народу була саме гостинність. У найбільш бідній хаті кожен подорожній мав змогу одержати шматок хліба із сіллю та над головою дах. В давнину наші предки хліб називали «папою». Чому саме так? Тому що саме тато виорював землю, сів пшеницю, молотив та збирав її. Випіканням хліба займались бабуся та мати. А ось ночви, в котрих замішували колись тісто. А тут – гусяче крильце. Діти як ви вважаєте, для чого воно, що ним робили? (Відповідь: Змітали борошно, для того щоб воно не падало на долівку).

– Такими крильцями, до речі, користувалися не лише українці, а і молдавани та болгары. А тут розміщена масничка. У ній збивали масло. Давайте згадаємо казку про жабку, яка впала до горщика зі сметанкою? Жабка так швидко працювала своїми лапками, що в посудині утворилися масляні грудочки і тому жабка врятувалася. Так само і господиня в хаті збивала зі масло сметани, струшуючи енергійно дану посудину.

– Діти, а із чого було виготовлено посуд, який знаходиться перед вами? (з глини);

– Вода, яка зберігалася в цьому посуді, ставала добрішою, чистішою на власний смак. У посуді з глини не лише зберігали певні продукти, а й могли готувати їжу у печі. А зараз погляньте сюди: тут знаходиться посуд переселенців із росії – самовар, сільничка із кори берези, ємність для безпосереднього зберігання круп, розписні дерев'яні ложки, глечик, горщик для зберігання молока.

Запитання вихователя:

1. Чим саме подібний, а чим відрізняється посуд у різних національностей?
(діти надають відповіді)

2. А це що тут стоїть? Молодці, діти це скриня. А що саме в ній зберігала господиня? (діти відповідають: рушники, одяг, прикраси тощо).

Слова вчителя:

– У кожній хаті вишивали рушники. В народі говорили: «Хата не хата без рушників». Діти ось погляньте на цей рушник із вишивкою коричнево-чорною, що привезений із Полтавщини, а цей із візерунком блакитним – із Полісся. Рушники, прикрашені візерунками рослин та мереживом, зробленим за допомогою ручної роботи.

– А наразі подивимося на особливості одягу українців. Збирали його багато поколінь працівників музею. Свою увагу зверніть на вбрання дівчат. Чому його потрібно вважати саме жіночим?

– Зимовий жіночий одяг складає сорочка, плахти (її безпосередньо обгортали навколо талії і прикріплювали поясом), свитки, фартуха, теплої хустки, очіпка. А тут знаходяться – черевики жінок. Зроблені вони вправними руками чоботаря- майстра, підбиті цвяхами з дерева, вони слугували досить довгий період часу.

– Чоловіки одягалися в шаровари, сорочку, свитку. В зимовий період часу носили шапки, а у літній – брилі. Тепер подивіться, із якого саме матеріалу було зроблено бриль? (відповідь дітей: солома).

– Вірно. А чи знаєте ви для чого саме слугував чоловікам такий пояс з різних кольорів? Він не лише підтримував шаровари, а й безпосередньо сприяв лікуванню спини, був так би мовити оберегом. Також за нього застромляли різноманітні речі козаки, для прикладу, зброю. Взуття – називалося постоли. Носили їх не тільки українці, а й молдавани, болгары та певні представники інших народів, які проживали на той час на теренах нашої країни. Шматок прямокутний

шкіри вола стягували мотузком по нозі – і легке, тепле взуття було готове до використання.

– Уважно подивіться та скажіть, який саме елемент одягу спільний для чоловічого, і для жіночого, і для дитячого одягу. Правильно, сорочка. Тому що її оздоблювали завжди вишивкою, що вважалася не лише прикрасою, а й відповідним оберегом. Сорочки в жінок були яскравіші, довші, ніж чоловічі. В східній Україні, сорочки вишивали чорнити, червоними та зеленими нитками. А переселенці із західної частини України сорочки оздоблювали різнобарвним бісером. У самій вишивці переважаючим був колір зелений – колір Карпат. (далі дітям пропонується провести порівняння національного українського одягу із болгарським, знайти відмінності та подібність між ним).

– Минули цілі століття із того моменту, як наші землі заселили люди з різними національностями. Наразі важко знайти польське, російське, молдавське чи білоруське село. Між людьми немає ніяких кордонів: вони спілкуються, працюють, створюють родини, живуть у злагоді та мирі в Україні. Дружна сім народів багата досить талановитими митцями (дітям до перегляду пропонуються роботи художників різних за національністю).

Завершення туристичної подорожі в музеї для дітей дошкільного віку – це важливий момент, який дозволяє підсумувати та закріпити отримані враження.

Після завершення екскурсії, з дітьми проводиться обговорення, що вони побачили та дізналися під час візиту в музей. Задаються питання та дається можливість висловити свої враження. Як символ пам'яті, кожній дитині роздається невеликий подарунок або сувенір, пов'язаний з музеєм чи темою подорожі (наприклад, малюнки, листівки, стікери тощо). Після завершення подорожі діти відправляються в заклад дошкільної освіти.

Далі було розроблено подорож для старших дошкільників на тему «Туристські стежки до лісу».

Подорож «Туристські стежки до лісу»

Мета: сформувати у дітей відповідні уявлення про туристсько-краєзнавчу діяльність. Збільшити знання про рідне місто. Навчити дітей помічати забруднення навколишнього середовища та його прибирати. Формувати певні уявлення саме про те, як необхідно взаємодіяти із природою, що не зашкодити ні собі, ні їй. Збагачувати власні знання про рослини, які є цілющими, навчити розрізняти декілька видів рослин (м'ята, подорожник, липа тощо). Відпрацювати практично техніку подолання перешкод природних: підлізання, перестрибування. Виховувати любов до природи, до свого рідного міста, турботливе відношення до навколишнього світу.

Обладнання: карта України, глобус, в торбинках цілющі трави, сигнальні карточки – «світлофорчики» (зелена та червона), дидактична гра «Правила поведінки у лісі», поліетиленовий пакет, бак для сміття, лопата, саджанець дерева, поливальниця, наплічники (в кожного дошкільника), казанок.

Хід заняття-подорожі

До кімнати заходить дорослий та запитує у дітей:

– Діти, ми з вами немає вашого вихователя, проте ось від нього записка: «Діти, нас запрошують з вами у подорож друзі – старші туристи. Наразі я з ними домовляюся, а ви збирайтеся швиденько. Чекаю вас біля виходу із садка». (діти усі гуртом виходять із приміщення закладу дошкільної освіти. В цей час вихователь у спортивному вбранні із рюкзаком безпосередньо зустрічає дітей старшого дошкільного віку).

Слова вихователя:

– Доброго дня вам всім! Ви уже маєте уявлення про те, хто ж такі туристи? Все вірно, туристи це ті люди, які полюбляють подорожувати. Вони займаються вивченням свого рідного краю, дізнаючись щодо нього багато цікавого. У походах туристам допомагають компас, карта та певні прилади. Я також маю карту-схему (демонстрація). Проте вирушати самому у мандри нецікаво та, часом, є досить небезпечно. Діти чи любите ви теж подорожувати?

Відповідь дітей: «Так любимо!».

Слова вихователя:

– Запрошую вас вирушити в подорож зі мною. Наша перша подорож буде по досить добре знайомих для вас місцях. Давайте подивимося карту-схему нашої подорожі. (розгляд карти з дітьми). Ви вже знайомі із подібними картами і ви знаєте, як саме на них позначаються різні предмети (відбувається уточнення маршруту). А тут ось досить цікаве позначення (глобус). Чи хочете ви дізнатися, що це таке? Тоді вирушаймо!

Дошкільники шикуються у клону й говорять:

Один, два, три, чотири, п'ять

чотири, три, раз, два,

Ми йдемо всі дружно в ряд.

Ми завзяті всі туристи –

І хлоп'ята, і дівчатка.

Діти підходять до першої своєї зупинки: перед ними стіл, на ньому карта України, глобус, прапорці).

Слова вихователя:

– Ось наш самий перший привал це привал «Знань». А чи знаєте ви діти, що це?

Відповідь дітей:

– Глобус!

Слова вихователя:

– Вірно. Отже, наша з вами планета Земля має форму кулі. А даний глобус є її моделлю, щоб вам зрозуміліше було «іграшкова» планета Земля. Зображено на ньому все, що існує на планеті, а саме: моря, океани, острови, материки. Ось, для прикладу материк Америка, а ось Африка, а ось і Євразія. Тут розміщена і наша з вами держава – Україна (вихователь прикріплює прапорець). Проте на глобусі вона є досить маленькою, а насправді вона ось яких великих розмірів

(розгортає карту держави). У світі розроблені географічні карти різних держав. Саме це карта України. Тепер запитання до вас, яку назву має країна, в якій ми з вами проживаємо?

Відповідь дітей:

– Країна, у якій ми живемо має назву Україна!

Слова вихователя:

– Все вірно. Про нашу державу було написано досить багато пісень. (далі діти розповідають вивчені вірші про Україну).

– Діти, а чим є багатою наша держава?

Відповідь дітей:

– Україна є багатою пшеничними полями, чорноземами, залізною рудою, вугіллям. В Україні є гори – Карпати і Кримські та моря – Азовське і Чорне.

Слова вихователя:

– А хто з вас знає, яка столиця нашої держави? (Діти кажуть, що Київ, а вихователь прикріплює відповідний прапорець на карті України).

– Діти ви молодці! Ви все добре знаєте. Проте нам потрібно йти далі. Подивімося у нашу карту-схему, куди ми далі маємо рухатися? Тут я бачу, що на нас чекають значні перешкоди. Чи Ви готові до їх подолання? Тоді рушаймо! (дошкільники шикуються в колону та долають різноманітні перешкоди: лізуть під натягнутою між двома деревами мотузкою; проходять по бордюру переходять через «болото» по камінцях-купах. Другою нашою зупинкою буде зелена галявина).

На галявині діти знаходять розкидані бляшанки та бите скло. Вихователь роздає дітям поліетиленові пакети в які вони збирають сміття в рукавичках.

Слова вихователя:

– Діти прибирайте все досить обережно, оскільки навколо бите скло, і ви можете порізатися.

– Дітки, а яка саме трава може допомогти, якщо ви поранились?

Відповідь дітей:

– Подорожник.

Слова вихователя:

– Вірно, ось подорожник. Його необхідно помити, а у мене, як у туриста є у моєму рюкзаку вода у пляшці (дістає свою пляшку та миє подорожник). А зараз необхідно даний листок трохи розім'яти та вже потім прикласти безпосередньо до зони поранення (в даний момент з'являються двоє бешкетників. Вони сміються та досить голосно співають).

– Подивіться, діти, які в нас тут незвані «гості» – бешкетники!

Слова хлопців:

– Ми зовсім не бешкетники. А це мій друг Мишко, а я Васько. Ми справжні туристи!

Слова вихователя:

– А що ви тут зараз робите?

Слова хлопців:

– Ми ловимо метеликів, мандруємо.

Слова вихователя:

– Хіба ж туристи так себе поводять? Ось послухайте зараз наші діти вам розкажуть про правила поведінки туристів у лісі (проходить гра «Поведінка в лісі» відповідно до сигнальних карток: «не можна» – червона, «можна» – зелена)

– А зараз ви зрозуміли, горе-туристи, як необхідно себе поводитися на природі? І що саме після вас повинно бути чисто? (хлопці прибирають те, що вони понакидали на лісовій галявині)

Слова хлопця:

– Ой, я застудився здається (кашляє)

Слова вихователя:

– Наші дітки знають як тобі можна допомогти. Їм відомі досить цілющі рослини. (гра «Впізнай за ароматом» із використанням м'яти, липового цвіту).

Слова хлопця:

– Дякую вам, тепер я одужаю швидко.

Слова вихователя:

– Давайте діти, ще раз хлопчикам нагадаємо, як саме треба себе поводити у лісі.

– Щоб ліси могли цвісти, Все живе ти в них збережи. Кожне зілля ти люби, Із пташечками теж дружи. В лісі сміття не залишай. За собою постійно прибирай.

Слова хлопців:

– Ми зрозуміли все. А щоб довести вам це, ми галявині посадимо деревце. Адже існує таке правило: дерево зламав – посади на його місці десять. (хлопчики садять деревце).

Слова вихователя:

– Діти, а чи ви знаєте, як саме називається дане деревце? Так все вірно, це каштан. Виріс він із такого каштанчика (демонстрація). Ми зараз з вами вкладемо дані плоди у землю, а із них пізніше виростуть великі дерева (діти в землі роблять ямки та у них «висаджують» плоди)

– Маємо подорожувати з вами далі. Подивимося знову у нашу карто-схему – дізнаємося, що нас очікує попереду (діти уважно розглядають дану карту та вишиковуються у клону. На власному шляху долають перешкоди: перелізають через дерево, яке повалене – колоду, змійкою пробігають між пеньків, виконують вправу-гру «Перенеси шишку по досить вузькій стежці»: кожен із цією шишкою у руці проходить по мотузці, яка покладена безпосередньо на землю, та кидає відповідну шишечку безпосередньо у кошик. На зупинці третій – намет, а біля нього вогнище. Поряд знаходяться хлопці-туристи – грають на гітарі, готують обід.)

– Ось ми й прийшли до пункту кінцевого нашого з вами маршруту. А цих людей ви впізнали, ми вже з ними зустрічалися.

– Ми раді ще раз зустрітися із вами. (вихователь дістає із рюкзака альбоми). У цих альбомах діти ви зазначатимете усе, що дізнаватиметеся про свою рідну землю та ваше рідне місто. Та який же похід без варіння каші? Наразі ми почастиємо вас туристською справжньою кашею, що була приготовлена на вогнищі (діти пригощаються).

Подорож: «Моє місто, мій край Дніпро».

Тема: «Люби та знай свій рідний край»

Мета подорожі: патріотичне виховання

Тривалість подорожі: 2 год. 30хв.

Маршрут: «сірий» – дошкільний навчальний заклад → пр. Дмитра Яворницького, 1 → перехрестя вулиці Гоголя з пр. Дмитра Яворницького. → західна сторона вулиці Воскресенської.

Об'єкти: Монумент Вічної Слави, пам'ятник М.В. Гоголю, пам'ятник Т.Г. Шевченка.

Основне завдання: збагатити відповідні уявлення про рідне місто Дніпро, його споруди, вулиці. Уточнити відповідні знання дітей про видатних українців. Формувати в дітей поняття про шанування українським народом пам'яті героїв ВВВ та видатних українських письменників – Т.Г.Шевченка та М.В. Гоголя. Навчати дітей поводитися біля архітектурних пам'ятників та меморіалів. Розвивати досить шанобливе відношення до видатних людей та героїв рідного міста Дніпро. Виховувати почуття громадянина.

Перед подорожжю вихователь проводить підготовку. Збирає згоди батьків на проведення подорожі за межі закладу дошкільної освіти транспортним засобом (автобусом). Вихователь розробляє технологічну картку подорожі (підбір прийомів та методів проведення). Визначає та вивчає обсяг наявної фактологічної інформації про пам'ятники в місті Дніпрі. Вихователь налаштовує дошкільників на пізнання нового. Обов'язковим є ознайомитися під підпис із

інструкцією з ОП під час здійснення екскурсій поза межі закладу дошкільної освіти.

Вихователь також має закріпити правила безпечної поведінки у транспорті та під час руху автобуса. Також проводиться з дітьми бесіда «Як правильно себе поводитися біля пам'ятників». Важливим під час подорожі є розкриття поняття «видатних письменників», встановлення про кого із відомих письменників знають діти. Також слід провести бесіду з дітьми про творчість Т. Г. Шевченка та М.В. Гоголя. Можна перед подорожжю розглянути картину Т.Г. Шевченка «Автопортрет» та один з творів МВ. Гоголя . Важливо також актуалізувати знання дітей відносно того, хто створює пам'ятники та яке їхнє значення. Дітям потрібно розповісти про День Перемоги та Велику Вітчизняну війну. Пояснити кого називають героями ВВВ та хто такі ветерани війни. Можна також організувати зустріч із ветеранами ВВВ.

Розглянемо особливості змісту проведення даної подорожі. Спочатку проводиться вступна бесіда, де вихователь повідомляє тему подорожі. Актуалізація знань про ВВВ та ветеранів. Проїзд автобусом до меморіального комплексу «Вічна слава».

Проведення колективного спостереження за об'єктом – меморіальний комплекс «Вічна слава».

Запитання вихователя:

1. Що Ви розумієте під поняттям меморіальний комплекс? (утворюється з обеліску, людини, яка тримає «вічний вогонь» та пір'їни, яку тримає людина).
2. Кому саме він встановлений?
3. Чому в людини на голові вінок а в руках пір'їна?
4. Чому біля меморіалу так багато квітів?
5. Як ми можемо вшанувати героїв ВВВ?

Нова інформація. Монумент Вічної Слави – став одним із символів колективної пам'яті мешканців міста Дніпра про трагічний період в історії.

Урочисте відкриття даного меморіального комплексу воїнам, які загинули у роки Другої світової війни, відбулося 31 жовтня 1967 р. Авторами даного пам'ятника є такі скульптори, як М.Ф. Овсянкін та В.І. Агібалов, архітектори – Е.Ю. Черкасов та А.О. Максименко за участі інженерів інституту «Укрміськбудпроект».

Далі переїзд до наступної пам'ятки.

Об'єкт: пам'ятник Т.Г. Шевченку.

Проведення колективного спостереження

Запитання вихователя:

1. Кому на вашу думку встановлений даний пам'ятник?
2. Хто такий Т.Г. Шевченко?
3. Чим саме він прославив нашу Україну?
4. Чому його ще називають Кобзарем? Про що його вірші?

Нова інформація від вихователя. Даний пам'ятник Т. Г. Шевченку був відкритий на цьому місці 24 серпня 1992 року. Навпроти нього знаходиться Український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка. В наш час – на цьому місці за традицією збираються представники національних демократичних сил України. Автори пам'ятника – скульптор В. Небоженко та архітектор В. Положій.

Скульптор – це та людина, що працює над безпосереднім створенням пам'ятника.

Далі переїзд до наступної пам'ятки.

Об'єкт: пам'ятник М.В. Гоголю.

Запитання вихователя:

1. Кому саме встановлений даний пам'ятник ?
2. Хто такий М.В. Гоголь?
3. Які він написав твори?
4. Чим саме він відомий?

Нова інформація від вихователя: Гранітний бюст М. В. Гоголя було встановлено у 1950 році на вулиці, що була безпосередньо перейменована на його честь ще в 1909 році.

Підбиття підсумків. Орієнтовні запитання вихователя:

1. Що таке меморіальний комплекс, пам'ятник?
2. Хто займається створенням пам'ятників?
3. Для чого саме встановлюють меморіали та пам'ятники?
4. Які пам'ятники о міста Дніпра ми відвідали?
5. Як ми вшанували пам'ять відомих українців?
6. Що цікавого та нового дізналися? Про, що нове варто розповісти друзям, батькам?

Після подорожі можна провести підсумкове заняття «Моє рідне місто Дніпро».

Поповнення «Альбому вражень» фотографіями з подорожі.

Творча робота – малювання на тему «Мій рідний край моя земля Дніпропетровщина».

Висновки до другого розділу

Встановлено, що краєзнавчо-туристська діяльність дітей старшого дошкільного віку регулюється усіма, без винятку, педагогічними принципами у їх своєрідній взаємодії. Важливою умовою ефективності здійснення даних педагогічних принципів у туристсько-краєзнавчій діяльності дітей являється їх посилення головними напрямками, правилами, законами та традиціями туризму.

На основі вивчення досвіду роботи закладу дошкільної освіти було встановлено три найбільш важливі умови, що мають значний вплив на ефективність та якість процесу залучення дітей до безпосередньої участі у діяльності туристично-краєзнавчого спрямування. Проведемо аналіз даних умов більш детальноше. Перша умова полягає у застосуванні потенціалу дитячого туризму у здійсненні краєзнавчої діяльності зі старшими дошкільниками в закладі дошкільної освіти. Другою важливою умовою є взаємодія закладу дошкільної освіти із батьками вихованців відносно проведення роботи туристично-краєзнавчого спрямування. Третя умова передбачає додержання вимог відносно проведення краєзнавства та туризму із дітьми дошкільного старшого віку.

Туристичні подорожі є важливим елементом освіти дітей дошкільного віку. Вони сприяють збільшенню мотивації до навчання, розвитку пізнавальних здібностей та розширенню кругозору. Подорожі сприяють формуванню позитивних стереотипів, культурної ідентичності та розвитку екологічної свідомості у дітей. Під час подорожей діти навчаються спілкуватися, співпрацювати та розвивати соціальні навички. Подорожі дарують дітям незабутні враження та стимулюють їхню креативність та допомагають краще розуміти та цінувати свій рідний регіон, його історію, культуру та природу. Технологія організації туристичної подорожі є важливим та ефективним засобом ознайомлення дітей передшкільного віку з краєзнавчим простором

Дніпропетровщини. Вона сприяє комплексному розвитку дітей, розширює їхні можливості навчання та формує позитивні цінності.

Також було проведено методичні розробки туристичних подорожей, які стануть в нагоді для вихователів закладу дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження були встановлені наступні важливі висновки:

1. Встановлено, що краєзнавство являється однією із вагомих основ у зміцненні зв'язку закладу дошкільної освіти із працею, життям, дорослих. Об'єднуючи у собі пошуково-дослідницьку, навчально-пізнавальну та корисну суспільно діяльність дітей, краєзнавство безпосередньо володіє значним потенціалом виховним. Краєзнавчо-туристична діяльність – це спосіб інтегрований розвитку та навчання дітей. Головна її спрямованість полягає у проведенні та організації подорожей рідним краєм: пішохідних переходів, прогулянок-походів, цільових прогулянок, екскурсій (виробничих, краєзнавчих, географічних тощо) та мандрівок.

2. Визначено, що дитячий туризм та краєзнавство – це засіб універсальний оздоровлення, виховання, розвитку та навчання дітей дошкільного віку. Дитячий туризм – це передусім здоров'я, рухова активність, фізичне вдосконалення, захоплюючий вид відпочинку та живе пізнання оточуючого світу.

3. Обґрунтовано, що у процесі туристично-краєзнавчої роботи природно зливаються оздоровчі, виховні та освітні впливи на особистість старшого дошкільника, формуються відповідні заходи для усвідомлення наявних причинно-наслідкових зв'язків між суспільством і природою. Організація туристично-краєзнавчої роботи в закладі дошкільної освіти відповідає саме тим вимогам, що, в наш час, є основними у вихованні дітей старшого дошкільного віку, а саме: здійснення гармонійного всебічного розвитку на основі національній, формування в них індивідуальності творчої, виховання культури і духовності. З'ясовано, що туристичне краєзнавство це найширша та найдоступніша сфера використання вмінь та знань, а туристично-краєзнавча діяльність є певного роду

провідником у невідоме, оскільки у старшому дошкільному віці багато належить дитині відкрити для себе, пізнати світ та знайти власне у ньому місце.

4. З'ясовано організаційно-педагогічні умови та принципи проведення туристично-краєзнавчої роботи зі старшими дошкільникам. Встановлено, що краєзнавчо-туристська діяльність дітей старшого дошкільного віку регулюється усіма, без винятку, педагогічними принципами у їх своєрідній взаємодії. Важливою умовою ефективності здійснення даних педагогічних принципів у туристсько-краєзнавчій діяльності дітей являється їх посилення головними напрямками, правилами, законами та традиціями туризму. На основі вивчення досвіду роботи закладу дошкільної освіти було встановлено три найбільш важливі умови, що мають значний вплив на ефективність та якість процесу залучення дітей до безпосередньої участі у діяльності туристично-краєзнавчого спрямування. Перша умова полягає у застосуванні потенціалу дитячого туризму у здійсненні краєзнавчої діяльності зі старшими дошкільниками в закладі дошкільної освіти. Другою важливою умовою є взаємодія закладу дошкільної освіти із батьками вихованців відносно проведення роботи туристично-краєзнавчого спрямування. Третя умова передбачає додержання вимог відносно проведення краєзнавства та туризму із дітьми дошкільного старшого віку.

5. Проаналізовано технологію туристичної подорожі як ефективного засобу ознайомлення дітей передшкільного віку із краєзнавчим простором Дніпропетровщини. Встановлено, що туристичні подорожі є важливим елементом освіти дітей дошкільного віку. Вони сприяють збільшенню мотивації до навчання, розвитку пізнавальних здібностей та розширенню кругозору. Подорожі сприяють формуванню позитивних стереотипів, культурної ідентичності та розвитку екологічної свідомості у дітей. Під час подорожей діти навчаються спілкуватися, співпрацювати та розвивати соціальні навички. Подорожі дарують дітям незабутні враження та стимулюють їхню креативність та допомагають краще розуміти та цінувати свій рідний регіон, його історію,

культуру та природу. Технологія організації туристичної подорожі є важливим та ефективним засобом ознайомлення дітей передшкільного віку з краєзнавчим простором Дніпропетровщини. Вона сприяє комплексному розвитку дітей, розширює їхні можливості навчання та формує позитивні цінності.

6. Розроблено плани проведення туристичних подорожей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. Туризм – нетрадиційна форма оздоровлення. Дошкільне виховання. 2007. № 7. С. 19 – 20.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України / Під наук. керівн. Піроженко Т.О., авт. кол-в: Байєр О.М., Безсонова О.К., Брежнєва О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л.П. та ін. 2021. 37 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 02.09.2023).
3. Барсуковська Г. П. Досвід використання дитячого туризму у фізичному вихованні дошкільників. Педагогічні науки. Випуск 23. 2013. С. 119 – 126.
4. Біла С. Методика проведення красзнавчих досліджень URL: http://tourlib.net/statti_ukr/bila.htm (дата звернення: 20.09.2023).
5. Блистів Т. В., Горбацьо І. І., Нужний О. В. Теорія і практика туристичних походів. Львів : НВФ «Українські технології», 2006. 132 с.
6. Богініч О.Л., Беленька Г.В. Природа і рух.-Київ: Кобза, 2003. 98 с.
7. Богомолова Л. Організація та проведення туристичного походу в ДНЗ. URL: <http://nv-ime.edukit.zt.ua/Files/downloadcenter/Шевцова%20І.Л.%2С%20Богомолова%20Л.В.%20Туризм%20в%20ДНЗ.pdf> (дата звернення: 05.09.2023).
8. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Вища шк., 2002. 407 с.
9. Бондаренко Н. Б. Формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної історико-культурної спадщини: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Луганський національний педагогічний університет імені В. Даля. Луганськ, 2007. 239 с.

10. Бугрій В. Туристично-краєзнавча діяльність у педагогічному процесі сучасної української школи. Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: науково теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. С. 29 – 30.

11. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

12. Варуха О. В. Особливості організації рухової активності дітей дошкільного віку. Наук. записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки, 2011. №5. С. 151 – 155.

13. Вільчковський Е. С., Денисенко Н. Ф. Організація рухового режиму удошкільних навчальних закладах: Тернопіль : Мандрівець, 2008. 128 с.

14. Волохата К. М. Роль краєзнавства у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2017. Вип. 2. С. 65 – 69.

15. Головенко І. М. Історико-краєзнавча робота з дітьми дошкільного віку : Матеріали міського семінару-практикум. Дитячий садок. 2009. №15. 18 с.

16. Голод А. П., Крадецька А. О. Дитячий адаптивний туризм в Україні: передумови розвитку та проблеми безпеки. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2015. Вип. 5. С. 760 – 763.

17. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 182 с.

18. Грицишина Т. І. Формування життєвої компетентності обдарованих дошкільників засобами краєзнавчо-туристичної діяльності в умовах дошкільного навчального закладу. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2014. № 9 – 10 (28-29). С. 87 – 91.

19. Грицишина Т.І. Маленькі туристи. Краєзнавство і туризм у дошкільному навчальному закладі. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. 128 с.

20. Давидова О. І. Л. Г. Богославец, А. А. Майер Робота з батьками в дитячому саду: етнопедagogічний підхід. Додаток до журналу «Управління ДОП». Москва: ТЦ Сфера, 2005. 144 с.

21. Денисовець Т. М. Експерсії в природу як фактор формування здорового способу життя молодших школярів. Біорізноманіття: теорія, практика, формування здоров'язбережувальної компетентності у школярів та методичні аспекти вивчення у закладах освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (присвячена пам'яті видатного вченого ботаніка П.Є. Сосіна) (30 жовтня 2020 р., м. Полтава) ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка / За заг. ред. проф. Гриньової М.В. Полтава, 2020. С. 269 – 271.

22. Дехтяр В. Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму : навч. посібник. Київ: Науковий світ, 2003. 204 с.

23. Долгова К. Кластерна модель територіального комплексу дитячого туризму та рекреації в Україні. Економічна та соціальна географія. Київ, 2017. Випуск 78. С. 47 – 52.

24. Каплуновська О. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 72 с.

25. Кашуба Я.М. Формування системи дитячого оздоровлення і туризму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.09.01 / Я.М. Кашуба; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. Львів, 2006. 21 с.

26. Кисіль Н.В. Школа маленьких патріотів. Проєкт освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Харків : Вид. група «Основа», 2016. 221 с.

27. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб.. Київ: Знання, 2011. 334 с.

28. Ковач Ш., Дудіцька С. П., Мадяр-Фазекаш Е. О. Організація туристичної діяльності в умовах сучасного закладу освіти. Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота. Вип. 26. С. 93 – 97.

29. Колотуха О. В. Географія дитячо-юнацького туризму в Україні: навчальний посібник. Київ. Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2008. 278 с.

30. Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система: проблеми та перспективи розвитку: дис. канд. геогр. наук : 11.00.02 / Колотуха О. В.; Ін-т географії НАН України. Київ, 2004. 257 с.

31. Костриця М.Ю. Туристський похід вихідного дня. Київ: Здоров'я, 1989. 79 с.

32. Кравець Н.В. Краєзнавча робота в контексті навчально-виховної діяльності сучасного закладу освіти: методичний посібник. Дубно, 2016. 156 с.

33. Крачило Н.П. Географія туризму: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1997. 208 с.

34. Круцевич Т. Ю. Оптимізація рухової активності дітей старшого дошкільного віку в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності. Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. 2008. С. 88 – 90.

35. Кулачківська С. Є. Я – дошкільник: вікові та індивідуальні аспекти розвитку. Київ: Нора – прінт., 1996. 115 с.

36. Личак І. С. Юні туристи-краєзнавці, Методичний посібник / методичні рекомендації щодо організації туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми дошкільного віку. Біла Церква, 2010. 102 с.

37. Лісневська Н. В. Дитячий туризм у системі оздоровлення дітей дошкільного віку. Вісник ГДПУ. Серія : Педагогічні науки. Випуск 16. Глухів, 2010. С. 157 – 161.

38. Лохвицька Л. В., Андрущенко Т. К. Формування основ безпечної туристичної діяльності дітей дошкільного віку. *Безпека життєдіяльності*, 2011. №7. С. 6 – 10.

39. Макаренко А.С. *Методика виховної роботи*. Київ: Рад. шк., 1990. 366 с.

40. Максимова О.О. Виховання любові до Батьківщини у дітей дошкільного віку Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі: зб. науково-метод. праць. Житомир: ФОП Левковець, 2018. С. 17 – 21.

41. Мала О. Розвиток особистості засобами краєзнавства. *Географія та основи економіки в школі*. 2006. № 4. С. 30 – 34:

42. Малиновська О., Іванова Ю. Географія дитячого туризму. *Краєзнавство, географія, туризм*, № 44 (577), листопад 2008 р. С. 3 – 5.

43. Мартін А. Організація краєзнавчої роботи в умовах закладу дошкільної освіти. *Дошкільна і початкова освіта*. Вип. 6. 2019. С. 75 – 77.

44. Матвієнко С. І., Заплішний І. І. *Українські народні рухливі ігри і дошкільному навчальному закладі : навч.-метод. посібник*. Ніжин: Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. 134 с.

45. Матвієнко-Гарнага Ф. *Краєзнавство і краєзнавча робота*. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2008. №40. С. 2-3.

46. Матіяш В.В. Функції та принципи педагогічного краєзнавства. URL:<http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/40-desyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/147-funksiji-ta-printsipi-pedagogichnogo-kreznavstva> (дата звернення: 11.09.2023).

47. Медвідь А. Рухова активність дошкільнят: шляхи оптимізації в процесі туристичної діяльності. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. 2009. Вип. 64. С. 482 – 484.

48. Мельничук М.М. Молодіжний та дитячий туризм: сутність та класифікація за віком. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. 2016. Вип. 44. С. 118 – 122.

49. Мулик К. В. Застосування елементів оздоровчого туризму у дітей 5-6 років у дошкільних навчальних закладах. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Випуск 5(60), 2015. С. 37 – 40.

50. Огірко І., Похмурська С. особливості занять із туризму як засобу фізичного виховання дошкільнят. Фізичне виховання, спорт в культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. праць. Вип. 2. 2008. С. 203 – 206.

51. Оришко С. Виховні можливості туристсько-краєзнавчої діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 20. С. 96 – 99.

52. Пангелов Б. Організаційно-методичні засади туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми в умовах дошкільної освітньої установи. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2007. Вип 6. С. 221 – 223.

53. Пангелов Б. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. 2010. Київ: Академвидав. 248 с.

54. Пинзеник О.М. Краєзнавчо-туристська діяльність в дошкільному закладі. Освіта та педагогічна наука № 5 – 6 (154 –155), 2012. С. 11 – 16.

55. Поліщук В. В. Вплив занять туристсько-краєзнавчою діяльністю на рухову активність дітей старшого дошкільного віку. молодий учений. 2015. №2 (17). С. 505 – 507.

56. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академ–видав, 2006. 456 с.

57. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення: 15.09.2023).

58. Реєнт О.П. Краєзнавство – невід’ємна складова сучасності. Слово Просвіти. Ч. 27 (716) 11-17 липня 2013 р. С. 5 – 8.

59. Сазонець І.Л. Напрямки реалізації соціальних складових діяльності туристичних підприємств. Серія «Економічні науки» Випуск 1(89) 2020 р. С. 188 – 207.

60. Свістельник І. Дошкільний туризм: анот. бібліогр. покажч. трьома мовами. Львів: [б. в.], 2016. 11 с.

61. Сінько А. Ознайомлення з рідним містом як засібпатріотичного виховання дітей дошкільного віку. Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи: зб. наукових праць: в 2-х ч. Житомир: ФОП Левковець, 2022. Ч.2. С. 108 – 113.

62. Скрипченко І. Т. Основні дефініції в дитячо-юнацькому туризмі. Педагогічні науки. Збірник наукових праць. 2014. Випуск 121. С. 218 – 230.

63. Соловей М. Туристично-краєзнавча робота у сучасному навчальному закладі. Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: науково теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2014. С. 102 – 104.

64. Терник А. В. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : педагогічні науки. 2018. №1 (315). Ч. 1. С. 258 – 266.

65. Тімець О. В. Краєзнавство і туризм. Київ: Знання, 1999. 120 с.

66. Тімець О. Значення краєзнавства на різних етапах розвитку суспільства. Рідна школа. 2002. № 8 – 9. С. 27 – 33.

67. Цибанюк О. Планування та організація туристичної діяльності дошкільника в умовах сучасного закладу освіти. Вісник Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича: педагогіка та психологія. Чернівці, 2009. Вип. 452. С.169 – 175.

68. Шипко А. Виховний простір дитячо-юнацького туризму. Краєзнавство. Географія. Туризм. 2008. № 4. С.3 – 5.

69. Щербатюк Н.І. Краєзнавчо-туристська діяльність як засіб формування здорового способу життя. Conference Proceedings of the II International Scientific Internet-Conference Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World (December 8, 2017, Opole – Berdyansk – Tbilisi – Slovyansk – Kropyvnytsky), 2017; P. 252 – 257.

70. Poria Y., Timothy D.J., 2014, Where are the children in tourism research?. Annals of Tourism Research. P. 47: 93 – 94.